

Saemien dotkemen programme II 2007–2017

Programmesoejkesje

Program
Samisk forskning II – SAMISK

Saemien dotkemen provgramme 2007-2017

Provgammesoejkesje

© **Nöörjen dotkembraerie 2008**

Nöörjen dotkembraerie
Pb. 2700 St. Hanshaugen
0131 OSLO

Telefovne: 22 03 70 00
Telefakse: 22 03 70 01

Daate tjaalege maahtah gaskeviermesne dænkodh:
<http://www.forskningsradet.no/publikasjoner>
vuj kruana nommeren telefaksine: 800 83 001

Oslo, 2008

ISBN 978-82-12-02593-6

1	Provgammen v��arome	5
2	Ulmie.....	6
3	Abpeg��htjemen perspektijvh.....	7
	3.1 Gellienbielienvoete j��h joekehtsh	7
	3.2 Saemieh skreejrehtidh	8
	3.3 Saemieng��iele daajroeg��eline.....	8
	3.4 Kultuvresne j��h g��elesne ovmessievoete	9
	3.5 Viermietseegkeme j��h maahtoe-eevtiedimmie	9
	3.6 Etihke	9
	3.7 Tematihke seahkarimmieh	10
4	Haestemh j��h vierhtieh	12
	4.1 Joekehth vierhtieh joekehth ulmide.....	12
	4.2 Skreejrehtimmie gaajhkine daltesinie	13
	4.3 M��rrestallemperspektijve skreejrehtimmesne.....	14
5	D��eves��bpoe b��evnesh voernges aamhtesi b��jre	14
	5.1 G��iele, aerpiemaahtoe, njaalmeldh aerpiemaahtoe j��h lidteratuvre	14
	5.2 Kultuvredarjomes	16
	5.3 Demografije j��h ���lmeh-eevtiedimmie	17
	5.4 Jielemetsiehk��ie j��h jielemekvalitete	18
	5.5 Maanah j��h noerh – byjjenimmietsiehk��ieh j��h j��jtjeartikulereme	19
	5.6 Daaletji saemien siebredahketseegkeme	20
	5.7 Vierhtieh j��h reaktatsiehk��ieh	22
6	Rijhkigaskesne ektiebarkoe	23
7	B��evnedimmie j��h gaskestalleme.....	24
8	Illemenulmie.....	25
	8.1 Dotkemeskjeejrehtimmie, jolle daajroekvalitete j��h internasjovnalisere	25
	8.2 Jollebe maahtoem saemien tsiehk��iej b��jre – gaskestallemer��ajvarimmieh	25
	8.3 Raajosijj��ieh j��h ektiedimmie Dotkeraerien jeatjah provgrammigujmie	26
9	Tijjesoejkesje, beetnehvierhtieh j��h illeme.....	26
10	���rnemehaemie	27
	10.1 Provgammest��vroen ���rneme.....	27
	10.2 Provgammest��vroen mandate	27
	10.3 Provgammereere	28

1 Programmen v arome

Dotkeraerien voesteges provgramme saemien dotkemen  vteste lij sjihtesjamme jaepide 2001-2005, j h lij dellie boelhkem Dotkeraerien saemien dotkemesoejkesjesne. Budsjedtemierie lij dan aejkien 35,2 millijovnh kr vnoeh, j h dejgumie mahte 40 dotkemeprovsjekth juhtiehtin daennie provgrammesne. Jijnjebh dejstie lin d aktere- j h studentestipendh, j h medtie 30 joekehth gaskestallemeprovvsjekth.

Tjaktjen 2005 goh Daajroedivisjovne lij budsjedtem g etedalleminie dellie n nnoesti orre programmem saemien dotkemen  vteste juhtiehtidh. Strd.bievnese nr.20 (2004-2005) lea stoerredigkien aajkoem dotkemen gaavhtan b jkoehamme, j h desnie maaje tj adtje:

  hpehtimmie- j h dotkemedepartemente s jhta d arjomem j h eevtjemem saemien dotkemen gaavhtan virjebasse juhtiehtidh j h tj rkedh. Dam edtja tj rrehtidh daaletje   rnegem viehken, jallh aaj orre profijlem provgrammese biejedh. Minngemesem dagke daerpies guktie buektehte orre dotkemeaamhtesh dijpedh mah eah tjaakenh daaletji provgrammesne, nov goh v.g. dotkemem vearoldejeatjehtovvemisnie j h b atsosne.

Vihkeles laavenjasseme dagkarine provgrammesne sj dta saemien   lmegeide gaskestalledh. (s. 165)

Goevten 2006 Dotkeraerie gihtjedi jeatjah dotkemebyjreskh, mej lea diedte/eadtjohkevoete saemien dotkemen  vteste, mejtie dah sijhtin utviedidh mah mij leah vihkeles j h daerpies saemien dotkemisnie. Dan lissine hov Saemiedigkie lij joe goerehtimmiem tj rrehtamme, juktie vueptiestidh guktie saemien dotkemebyjreskidie lin Dotkemebievnesem d astoehamme. Daate goerehtimmie Dotkeraaran seedtesovvi  vtelen Saemiedigkien j h Dotkeraerien tj hkoeruffien 2005.

Programmest vroen j jtjevierhtiedimmie beajadovvi Daajroedivisjovnen st vrose Dotkeraeresne voerhtjen 26.b. 2006. Altese j jtjevierhtiedimmesne programmest vroe jeahta ahte lea fuaketje j jtse barkosne j h guktie lea almetjh skreejrehtamme saemien dotkemine aatskadidh. J h joekoen dellie nyjsen jjah j h saemieh skreejrehtamme, j h fuaketje guktie lea dotkemem gaskestalleme j h aaj eevtjeme saemieng elem daajroeg eline eevtiedidh. Programmest vroe aaj tjuvtjede muvhth aamhtesh mah leah daerpies orre provgrammesne d arjodh. Hov leah golme  ejvieperspektijvh mah leah dej m elesne vihkeles seatadidh:

- man vihkeles lea ahte maahtoe dotkemistie lea v aromisnie byjjes mieriedimmesne.
- man vihkeles lea ahte saemien dotkeme internasjonlisereme-nuepiem  adtje
- ahte dotkemistie maahtoe aaj lea ” posisjovnereme maahtoe”, j h lea dotkijen j jtse vuerkesne j h v  jnojne klaeriedamme, j h daate maahta joekoen d ariesmoerine vuj haestemine sjidtedh iemiealmetjidotkemisnie

J jtjevierhtiedimmesne j jnjh jeatjah aamhtesh aaj moenesovveme mah leah daerpies gietskebe goerehtidh. N hkeme programmest vroe aaj  tna vihkeles skreejrehtimmiem vijriebasse eevtjedh, joekoen saemiej muhteste, j h aaj saemieng elide dotkemeg eline eevtiedidh.

Daajroedivisjovnen st vroe vierhtiedimmiem d hkesjadt j h semmasienten daejtie mieride soejkesj mman biejin orre provgrammese:

- Provgramme edtja soejkesjidh luhkie jaepieh vaesedh, j h gaalka  lkoebealeste vierhtiedovvedh m nngan lea vijhte jaepieh barkeme.
- Daennie vierhtiedimmesne aaj giehtjede mejtie dagke aevhkies provgrammen aamhteside vijriedidh, guktie aaj edtja voernges eatnemedajroen gyhtjelassh dijpedh

vearoldejeatjahtovvemen j̄ih b̄aatsoen muhteste. Dagkerem vijriedimmiem d̄aarjomem
åådtje eatnemedaaarjoen aarjoehtamme dotkemevierhtijste.

Ståvroe lea daejtie almetjidie moenehtsasse tj̄ööngkeme, edtjin soejkesjem darjodh orre
provgammese:

Voestegesamanuense Bjørn Bjerkli, Romssan universitete, åvtohke
dotkije Bjørg Evjen, Saemien dotkemegoevtese, Romsan universitete
professovre Nils Oskal, Semien jolleskovle
råajvarimmieåvtohke Kjersti Schanche, Várjjat Saemien Våårhko
professovre Mikael Svonni, Ubmien universitete
akte liehtsege Saemiedigkeste moenesovveme.

Saemiedigkie lea moeneme goevtesedirektöore (1.10.2006 raajeste senijoreraeriestæjja) Gro
Dikkanen sov lihtsegine daennie moenehtsisnie.

Moenehtse lea sov barkoem daejnie provgrammesoejkesjine illeme tjaktjen 2006.

2 Ulmie

Provgammen åvtemes ulmie lea saemien dotkemem n̄ænnoestidh, dovne kvantiteten j̄ih
daajroekvaliteten muhteste.

Dannasinie provgramme galka

- guhkiem j̄ih ellies dotkemem evtiedidh saemien tsiehkij bijre
- viehkiehtidh saemien dotkemasse skreejrehtidh gaajhkine daltesisnie
- viehkiehtidh j̄ijnjebh saemieh dotkemasse skreejrehtidh
- viehkiehtidh saemiengielem daajroegieline evtiedidh.
- d̄aarjodh dotkeme mij giehtjede saemien dotkemem jeatjah iemiealmetji dotkemen
ektiemiesne
- d̄aarjodh dotkemem mij åtnose buakta rijhkigaskemsh dotkemeektievuekide
- d̄aarjodh gellienfaagen dotkeme j̄ih jeatja dotkeme mij mastehte j̄ih eevtede ovmessie
faagen, teoretihke j̄ih metodihke vuajnemehaerieh
- evtiedidh dotkeme mij tjoevkede elliesvoetem j̄ih eevtiedimmiem saemien
siebredahkine
- d̄aarjodh dotkeme mij giehtjede relasjovnide saemien siebredahken j̄ih j̄ijnjebhlåhkoen
siebredahken gaskem
- evtiedidh dotkeme mij giehtjede guktie saemieh guarkah eatneme- j̄ih
kultuvreåvtanimmiem noerhtedajvine

Jeatja ulmiem lea buerie gaskestallemem evtiedidh (åålmehteteme aaj) saemien dotkemen
muhteste. Provgamme galka

- viehkiehtidh siejhme maahtoedaltesem bueriedidh saemien tsiehkij bijre, j̄ih dam
edtja darjodh ovmessie gaskestallemeråajvarimmi tjirr
- viehkiehtidh saemien dotkemem n̄ænnoestidh nasjovnale j̄ih rijhkigaskemsh tsiehkine,
j̄ih saemien dotkemem bæjkohtidh j̄ijnjebh gieline
- viehkiehtidh dotkemebarkoe bæjkohtidh mij maahta aevhkine årrodh mieriedæjjide
gåabpatjahkh saemien j̄ih daaoren politihkesne, j̄ih maaje byjehks reeremisnie

- viehkiehtidh dotkemistie maahtoem saemien tsiehkij bijre saemien siebredahkide gaskestalledh, saemiengielesne aaj

3 Abpegiehtjemen perspektijv

Siebredahken-eevtiedimmie

Saemien siebredahki eevtiedimmesne vääjnoe fassedeminie buerie eensi struktuvrh tseegkedh mieriedimmien jñh reeremen muhteste, jñh histovrihke jñh kultuvren goerkesen lissine orreaejkiej kultuvrevuekieh jñh jñjtjeraerehke ássjalommesh seatadidh daejnie provsessine. Daehtie muhteste hov dotkemebarkoe vihkeles sjædta gosse maahtoem evtiedidh, struktuvrelle mierieh biejedh jñh geakasjimmien ássjalommesh vuartasjidh. Veele dotkemebarkoe hijven kvalitetesne, lea vihkeles ihke dellie maahta buerebe vâaromem eevtiedidh mieriedimmien jñh reeremen gaavhtan, jñh gosse geevlige jiehtegh buektedh siebredahken jñh kultuvren eevtiedimmesne. Daate lea vihkeles vâaromem gosse fassede buerie eevtiedimmiem saemien siebredahkesne tjirrehtidh.

Rijhkigaskemsh perspektijv

Sjïere haesteme hov lea ahte saemien siebredahke lea vijriehkâbpoe goh barre Nöörjesne. Saepmie maaje njieljie nasjovnalestaatine lea, Nöörjesne, Sveerjesne, Suemesne jñh Rassjesne. Saemieh leah mealtan rijhkigaskemsh ektiebarkoeviermine jñh dierhkestimmine. Saemieh aaj leah mealtan iemiealmetji ektievoetesne, jñh jñjtsh iedtjh jñh haestemh buektieh seammalaakan goh jeatjah iemiealmetjh. Seammasïenten saemiej lea jñjtseïedtjh rijhkigaskesne barkedh, jñh muvth institusjovnine govlehtehtedh nov goh FN, EU jñh ovmesse ektiebarkoeforumine, vuesiehtimmien gaavhtan barentsektiebarkosne.

Jijnjh gyhtjelassh mah saemien siebredahke, giele jñh kultuvre dijpieh tjoevere staaterasti rastah digkiedidh. Dan ávteste böorie gellienfaagine jñh institusjovni gaskemsh rasti rastah dotkemeektiebarkoem stealladidh, jñh provgramme dagkerem ektiebarkoem eevtjede. Saemien dotkeme provgramme sæjhta dotkemem dâarjodh mij lea tseegkesovveme dotkemeinstitusjovnine Nöörjesne, jñh sæjhta viehkiehtidh rijhkigaskemsh ektiebarkoeviermieh gurredh gusnie dotkemeinstitusjovnh Nöörjen bealesne provsjektide juhtiehtieh.

Saemien dotkeme Dotkeraeresne

Ij leah annje nænnoestamme veele diejvesem mij buerkeste mij saemien dotkeme lea. Seamma guktie lea jeatja dotkemebarkosne, daesnie aaj lea ulmie maahtoem gaavnedh mejnie buektehte vielie jñh buerebe guarkedh, jñh dellie vâaromem átna mejnie maahta almetji, kultuvren, siebredahken jñh ealamadtjen ulmieh jaksedh, lihkesdajvine jñh eatnemen mietie. Dotkemen lea jñjtsenisnie vierhtie, lea kultuvrese aevhkine, jñh edtja viehkine árrodh siebredahken maahtoem jñh kompetanssem biejjiedidh. Dotkeraerien mielesne ij leah vihkeles naan veele jñh dâhkesjadteme diejvesem utnedh mij buerkeste mij saemien dotkemasse lea. Dotkeraerie sæjhta provgrammen tjïrrh *Saemien dotkemen provgramme II* buerie dotkemem dâarjodh mij lea saemien siebredahken aevhkine, jñh dellie lea aaj áålmegeen bueriemasse. Dotkeraerie aaj sæjhta saemieh skreejrehtidh dotkedh, mohte ij leah tsihkestehteme ahte barre saemien dotkijh. Læjhkan gujth maahta sjïdtedh ahte saemien dotkijh naaps buerebine gotnjesjamme.

3.1 Gellienbielienvoete jñh joekehtsh

Saemien kultuvren lea guhkies histovrijem, jñh dagkerem histovrijem mij vihteste guhkiem joe orreme stoorre geografihke dajvesne. Dannasinie hov maehtiejbie aerviedidh ahte saemien kultuvresne lea *dejpeli* jñh *dejpielistie* stoorre gellienbielienvoete jñh ovmesse joekehtsh orreme nov badth gieline, guktie jieliemassh leah sjiehtedamme, guktie vierhtieh nuhtjeme, kultuvrevuekieh, guktie krannas almetjigujmie vyöseme, assimilereme-/njammemehistovrije j.n.v.

Muvhth jis dovne garresåbpoe dijpedovvin staaten njammemepolitihkeste goh jeatjah. Gellienbielienvoete jih ovmessie joekehtsh saemien siebredahkesne aejkiej mietie jih dajvi mietie lea abpegiehtjemen jih vihkeles perspektijvem provgrammesne.

Minngemes göökteluhkie jaepiej eevtiedimmesne saemien siebredahke lea orre aejkide sjiehtedamme, jih aaj lea voejhkelamme starnedidh staaten njammestimmiepolitihkeste. Daennie starnedimmesne maahtoe- jih dotkemebarkoe leah voernges orreme. Dotkemeinstitusjovnh nov goh Saemien jolleskovle, Saemien Institutde jih Romssan universitete leah voernges institusjovnh orreme, juktie leah byjreskh tseegkeme gusnie daajroefaagen maahtoem saemien kultuvren, histovrijen jih siebredahken bijre leah evtiedamme. Daejtie institusjovnde leah jijnjemes seahkaramme Saepmien noerhtemes dajvide. Jalhts nov lea maaje ånnetji giehtjedamme jih daelie aaj dotkeminie guktie åarjelsaemieh leah sijjien dajvide nuhtjeme jih dejpielistie orreme, dellie læjhkan joekoen haesteme daajroefaagen maahtoem nannoestidh åarjelsaemiej bijre jih voernges aamhtesh giehtjedidh nov goh giele, joejkeme jih musigke, histovrije, åålmeh-eevtiedimmie, jielemetsiehkies, byjjenimmietsiehkies, institusjovne-tseegkeme jih reaktajtsiehkies. Ojhte lea daate joekoen vihkeles åarjelsaemien dajvine, juktie åarjelsaemieh leah vaanesh jih bårrojde åroeminie stoerre geografihke dajvesne.

3.2 Saemieh skreejrehtidh

Saemien siebredahki eevtiedæmman hov lea stoerre aevhkie jis jijnjebh saemieh dotkemasse skreejrehtovvieh, naaps dellie jis saemien aamhtesh giehtjedieh. Maahtoe mij lea dotkemen tjirrh evtiedamme maaje lea dotkijen sovsijale, kultuvren jih etnihke varomistie klaeriedamme. Dagkerh tsiehkies maehtieh vihkeles årodd ihke aamhtesh jih gyhtjelassh leah dehtie muhteste haemiedamme. Dannasinie hov lea vihkeles ahte saemieh jijtjh leah mealtan dotkemen ulmide stuvredh. Dotkemeaerien minngemes provgrammen viehken naan jijnjh saemieh joe aatskadamme saemien aamhtesh dotkedh. Dovne dotkemebyjreskine lea boelvemåsome batiemisie, jih dannasinie annje vihkeles jijnjebh saemien dotkijh skreejrehtidh jih eevtjedh. Haesteme lea guektiengierts: dejtie guhth joe leah dotkemisie barkeminie tjoeverieh nuepiem åadtjodh dotkemebarkojne jerhkedh, jih seammasienten edtjijibie nuerebe saemieh eevtjedh daajroebarkojne aatskadidh. Provgrammen skreejrehtimmesne galka gabpatjahkh bealide seahkaridh.

Seamma saah guhte lea dotkeminie dellie daajroemaahoe saemien siebredahken jih kultuvren bijre lea gorredamme. Dannasinie sijhtijibie voesteges iereste eevtjedh gaajhkh dotkemeinstitusjovnde mah joe leah eadtjohke saemien aamhtesh giehtjedidh, ahte dah aaj darjomem ohtsedieh provgrammeste, aaj garede beetnegh ohtsedh dakterestipendh maeksedh.

Juktie leah sjere haestemh åarjelsaemien siebredahkesne dellie lea aaj joekoen daerpies dotkemem åarjelsaemien tsiehki bijre darjodh, jih åarjelsaemieh skreejrehtidh dotkemebarkojne aatskadidh.

3.3 Saemiengiele daajroegieline

Jeatja vihkeles bieliem dotkemisie jih saemien siebredahkejielemen bueriebasse lea saemiengielide daajroegieline eevtiedidh. Jijtjemieresne daajroebarkoe edtja buektiehtidh tsiehkies vueptiestidh, dijpedh jih geevledh, jih dellie hvvi vihkeles ahte giele lea eevtiedamme guktie lea buajhkoes dennie byjreskisie gusnie dotkeminie. Provgramme åtna vihkeles eadtjoestidh saemiengielem dotkemisie nuhtjedh, jih nimhtie aaj saemiengieledh daajroebyjreskh stinkesidh. Dellie darhkan edtja saemiengielem nuhtjedh abpe dotkemeprovssessen tjirrh, gosse dariesmoerh buerkiestidh jih gosse daajroe tjonghkedh jih tjielkestidh, gosse teeksth tjaelieminie, soptsestalleminine jih gaskestalleminie. Daate lea vihkeles abpe saemiengielen eevtiedæmman. Gaskestalleminie tjoevere jijnjebigujmie jih

jijnjebine daltesisnie soptsestalledh: daajroebyjreskine, mieriedæjjajgumie jih siejhme almetjigumie.

3.4 Kultuvresne jih gielesne ovmessievoete

Aejkien mietie jih ovmessie vuekine hov vâåjnoe saemien siebredahkesne kontinuitete, ektiemerie jih ektievoete. Seammasienten hov lea vihkeles tjuvtjiedidh ahte saemien siebredahke lea vijries jih jijnjh joekehtsh gâåvnesieh dovne kultuvren jih gielen muhteste. Saemien siebredahkesne joekehth ökologihke jieliemassh leah eevtiedamme nov goh båtsoe jih gööleme. Gaskesadteme ålkoeveartenen vööste lea joekoenlaakan deahpadamme årromesijjien, jieliemassen jih soptsestallemevuekiej muhteste, j.n.v. Daejtie joekehtsistie leah ovmessie tsiehkies sjædteme jielemevuajnoje jih kultuvrevuekine. Muvhth saemien gieletjierth, nov goh åarjelsaemien, luvlesaemien jih rassjansaemien, leah dan onne jih saajrohts tsiehkine guktie lea geerve positijvelaakan eevtiedidh. Provgramme galka joekoen eevtjedh provsjekth mah maetieh saemien unnebhåhkoj tsiehkies tjoevkedidh. Provgramme galka daaroengieleldh jih saemiengieleldh dotkemem dâarjodh saemien tsiehkies bijre. Provgrammen vuajnoen mietie lea vihkeles dotkemem dâarjodh mij lea barkeminie saemien siebredahki jih kultuvri vâaromisnie jih naaps lihkesdajven gielesne, juktie dellie maahta dotkemeperspektijvem tseegkedh dajven dâåjrehtsi, diejvesi jih vierhtiej mietie.

3.5 Viermietetseegkeme jih maahtoe-eevtiedimmie

Saemien dotkemisnie leah stoerre jih smaavebe dotkemebyjreskh. Jis edtjijbie eadtjohkevoetem saemien dotkemen bijre stinkesidh, dellie lea vihkeles ektiebarkoem ovmessie byjreski gaskemsh vijriedidh. Provgramme galka daam eevtjedh, jih joekoen sæjhta provsjekth eadtjoestidh institusjovni jih dotkiji gaskesne joekehth byjreskistie. Gellienfaagen haereste aamhtesasse geatskanidh lea buerie vuekiem vijriehkåbpoe maahtoevâaromem eevtiedidh siebredahken, gielen jih kultuvren tsiehkies bijre. Jih nov gujth aelhkebe daam stinkesidh jis dotkijh jijnjebh institusjovijstie ektesne barkieh.

Aaj lea vihkeles ahte dotkeme saemien aamhtesi bijre vijriehkåboe saemien veartenistie dijpie. Tjoevere ulmine årrodd buerie dotkemem evtiedidh guktie legitimitete jih nuepie sjædta rijhkigaskesne barkedh. Saemien dotkeme galka åesine sjidtedh siejhme almetji maahtoeetseegkemisnie. Provgramme galka daam eevtjedh jih eadtjoste nasjovnale jih rijhkigaskemsh viermietetseegkemem, jih dellie aaj dotkeme saemien aamhtesi bijre åesine sjædta stuerebe mohtedimmieprovjektine. Daejtie provsjektide maetieh iemiealmetjh dijpedh globale tsiehkesne, jallh etnihke gaskesadtemem jarngesne biejedh. Disse aaj maahta lohkedh ahte programme galka eadtjoestidh buerie kvaliteten åålmehtetemem rijhkigaskemsh.

3.6 Etihke

Dotkemeprovgramme sæjhta dâarjodh dotkemem etihke tjoelmi bijre, jih aaj vuartasjidh ahte gaajhkh provgrammen dotkemisnie etihke vuekies seahkarieh.

Dâåjrehtsh jih dotkemevâarome jeatjahtettedh ij leah etihke dâemiedimmie, mohte ibie edtjh dam vielie buerkiestidh daesnie. Etihke-laakan dâemiedidh dotkemisnie dijpie dovne dotkijen gaskesadteme sov bievnedæjjaj gumie, jih guktie dotkemeobjektem gietedalla. Guhte leah maahtoen aajhtere, kommersialiseremem maahtoste, jih guktie edtja maahtoem gaskestalledh. Daah leah tsiehkies mah tjoevere seatadidh gaajhkine dotkemisnie.

Saemien dotkemen muhteste maahta daejtie etihke bielide nimhtie goerkestettedh:

Histovrijen mietie jijnjebine tsiehkine hov samieh jñh saemiej vuekieh leah n akelaakan gotnjesovveme jeatjah almetji mohtedimmesne. Daate hov aaj v  jnoe evtebe dotkemem klaieredamme. Gosse lea g ehtjedeminie almetjed ehkieh mah maehtieh   lmehks tjelmide stigmatiseremen tjoevkesne gotnjesovvedh, dellie tjoevere joekoen vuaptan   roddh gosse dotkemevuekieh veeljedh, jñh vuaptan guktie edtja dotkemem gaskestalledh. H evvi tjoevere vuartasjidh stigmatiseremen vaahra jñh mejtie g  erede almetji identitete vuetiestidh, jñh dellie dam mohtedidh empirihke v  aromen muhteste mij lea vihkeles evalueremen bealesne jñh gosse positijve r  ajvarimmieh juhtiehtidh. Seammasienten saemien j  jtjevuerkie stonkehk  bpoe jñh d  hkesjadteme siebredahkesne lea minngemes jaepiej gietjeste buaranamme. Dam mij almetjasse damta goh stigmatiseremen nuelesne, maahta t  jjen mietie jeatjahtovvedh. Daejt  ie tsiehkide aaj b  orieh dotkemisnie tjoevkedidh, g ehtjedidh guarkoem jñh guktie etihkem g  etedellieh.

Voernges gyhtjelassem dotkemisnie lea, magkerh dotkemevuekieh nuhtjedh. Jis aamhtesev  arome lea materielle (vuesiehtimmien gaavhtan arkeologihke kroehkemistie) vuj b  evnesh almetji gaskevoeten b  jre, dellie dotkeme materialie vuj gaskevoeten b  jre muvhten aejkien buektehte aamhtesematerialem jeatjahtetedh jallh darhkan jeatjhlaakan sj  dta goh lij vuarteme, jñh dellie dotkemevuekiej f  antoe. Dannasinie hov lea daerpies g  engel  bpoe etihke guarkoem eevtiedidh dotkemen mietie, dovne vuekiej jñh teovriji muhteste.

Daelie jis vihkeles dotkeme-etihke bielieh hov leah eekereaktah maahtose jñh kommersialiseremem maahtoste, joekoen vihkeles lea daam seahkaridh almetjt  ierti muhteste gieh joe leah saajrohts politihke posisjovnesne. Daate lea j  jnjh iemiealmetje-t  ierti tsiehk  ie. Gosse b  evnesh tj  onghedh naan almetjistie vuj almetjetj  iertijste, jñh t  jelkestimmieh    lmehtidh dej b  evnesi v  aromistie, dellie tjoevere b  evned  jjijste eensie latjkoem   adtjodh, jñh m  eltiemieriedimmiem t  jrkedh.

Uvtemes etihke d  jveldimmiem lea ahte edtja vihkeles dotkemem b  evned  jjajgujmie jñh abpe siebredahkine juokedh. Daate aaj diejveldimmien mij d   rje man vihkeles lea saemiengielem daajroegieline eevtiedidh.

Saemieh skreejrehtidh dotkemine aatskadidh maahta buerine   roddh, juktie dellie v  jloe vierhtiedimmiem    dtje gosse etihken vuajnemahaeride g  ehtjedidh abpe saemien dotkemisnie.

3.7 Tematihke seahkarimmieh

M  nngan evtebe provgrammeboelhkem vierhtiedamme jñh m  nngan Saemiedigkie, dotkeme- jñh    hpehtimmieinstitusjovnh j.j. leah dam vierhtiedimmiem g  ehtjedamme, dellie lea t  jelke ahte annje lea daerpies dotkemem vijriedidh dovne faagi jñh aamhtesi mietie. Naan gille suerkieh jis joekoenlaakan dijpeduvvieh, darhkan lea g  elen gyhtjelassh, relasjovnelle jñh institusjovnelle tsiehk  ie, jñh akte vielie bielie lea saemiej j  jtjeartikulereme t  jjene jñh sijjine. Provgramme joekoen seatede daejtie suerkide g  okte sj  eki   vteste: Ihke daejnie suerkine saemienvoete lea d  iedtelgimmesne, jñh aaj ihke provsessh leah juhtiehamme gusnie lea vihkeles buerebe guarkoem evtiedidh provsessen njoelkedassi b  jre jñh mij lea vuertiemisnie destie. Nimhtie provgramme galka viehkiehtidh maahtoem tj  onghedh jñh gorredidh, jñh dellie buerebe v  aromem sj  dta gosse mieriedidh.

Dotkeme saemien g  eline, aerpiemaahtosne, njaalmeldh aerpievierhtine jñh litderatuvresne lea vihkeles dovne saemien kultuvren eevtied  mman jñh aaj gosse saemien g  ielem siebredahkesne n  nnoestidh. Juktie lea unnebel  hkoen g  ele jñh garre nasjovnale jñh rijhkigasken d  iedtelgimmesne dellie g  ele joekoen saajrohts posisjovnesne. Daelie joe vaanesh guhth saemien g  elide soptsestieh N   rjesne, Sveerjesne, Suemesne jñh Rassjesne. Naan daejstie g  elijste, nov

goh jaarjel- jñh luvlesaemien leah vaahremisnie dæssjanidh. Dannasinie hov lea joekoen daerpiess eadtjohkelaakan barkedh smaavebe saemiengielide nænnoestidh.

Saemih hov guhkiem orreme "histovriehth almetjh". Guhkiem gujhth annje eannan dotkemem saemiej dovletjiaejkiej bijre lea seamma vijries goh dotkemem jeatjah jilliekultuvri båeries jñh orrebe histovrijisnie. Dannasinie hov dotkeme saemiej histovrijen bijre annje lea åajvoe suerkiem orre provgrammeboelhkesne. Åajvoeh haestemh provprogrammese lea orre dotkemem eadtjoestidh mij giehtjede dah stoerre joekehtsidie saemien kultuvresne dejpelistie daej baelide. Vihkeles aamhtesem daesnie lea saemien jñjtjeartikulereme gåabpatjahkh diakrone jñh synkronie perspektijvesne. Dagkerem jñjtjeartikuleremem vååjnoe materielle kultuvresne, mohte vihkeles hov aaj lea kultuvrevåaromen maahtoe jñh jielemevuajnoe mij lea almetji darjomsine jñh soptsestallemissnie. Aaj lea gielteges dotkemem eadtjoestidh mij giehtjede boerhkenem "aerpievuekiej" jñh "daaletjivuekiej" gaskem, dan diehre vueptiestidh mij lea jeatjahtovvemen jñh kuintinuiteten duekesne.

Statistihke jñh numerihke daajroeh saemien siebredahkijste leah åajvoe våaromem dotkemasse juktie guarkoem bijjede ovmesse tsiehkij bijre siebredahkesne. Demografijem jñh almetjeevtiedimmiem dotkedh lea dovne voernges dirregem saemien siebredahke-soejkesjimmien muhteste, jñh guktie nuepiem åtna vueptiestidh aevhkiem dej dæmiedimmijste mah saemien ektievuekesne tsihkijahteme. Hov lea vihkeles dotkemesuerkiem juktie maahtoe jñh vuerkiem bijjede mah guhte almetji lea veadtah saemien siebredahkesne, dejpeli jñh daajpeli. Dellie aaj vihkeles sjædta almetji jñjtsh identitetegoerkesasse.

Mohtedimmien perspektijvistie dotkeme jielemetsiehkij jñh jielemekvaliteti bijre maahta tjoevkedidh ovmevoetem saemien siebredahken sisnie, jñh saemien siebredahki gaskesne jñh jeatjah siebredahki muhteste, nasjovnale jñh globale. Nimhtie vååjnesasse båata kompleksitete jñh ovmevoete saemien siebredahkesne jñh joekehtsh siebredahki gaskem, jñh destie buerebe våaromem åådtje gosse politihkem eevtiedidh. Dotkeme mij buakta buerebe guarkoem uvtebaejkiej jielemetsiehki bijre jñh veasomesienti bijre aaj lea vihkeles, nov lea gosse vuartesje man vihkeles vaasemeajkie lea daej baeliej jñjtjegoerkesasse jñh identitetetseegkemasse. Darhkan lea åajvoe saemien ektievoetese, mohta aaj buakta maahtoe-eevtiedimmiem mij lea aevhkine nõörjen siebredahkesne gosse saemien kultuvrem jñh siebredahkejielemem guarkedh, vijries guvvesne.

Provgramme galka joekoen evtiedidh dokemedaerpiessvoete saemien maanaj jñh noeri muhteste, jñh giehtjedidh dej jielemetsiehkij jñh jielemekvalitete åvtesne jñh dælie. Saemien siebredahkh leah juhteles jeatjahtemh tjirrehtamme daej minngemes jaepide, jeatjahtovveme politihken sjieken, mohte aaj teknologije-eevtiedimmiem jñh globaliseremen sjieken. Hov lea vihkeles buerebe guarkajidh guktie saemien maanah jñh noerh daam dæstoehth. Lea vihkeles gaavnedh mij lea jñjtjeartikuleremasse jñh identitetedåeriesmoeride saemien maanaj jñh noeri gaskem, juktie dellie maehthiebie buerebe guarkedh guktie sjædta saemine årrodh bæthie aejkine.

Dotkemen muhteste, daej baeliej saemien institusjovnetseegkeme ij leah ov man jñjnje vueptiestovveme. Nimhtie lea dovne byjjes sektovrisnie jñh sivijlesiebredahkesne. Gosse giehtjede nuepieh, jeatjahtemh jñh guktie dijpieh dellie vuajna ahte lea daerpiess berebe guarkedh dehtie provsesside mah leah tsihkijahteme. Dah leah saemien siebredahkesne sjidteminie, mohte aaj abpe siebredahkesne, juktie provsesside dijpeh maaje vijriehkåbpoe goh saemien dajvide. Daate lea aaj suerkiem gusnie aevhkies rijhkigasken mohtedimmiedotkemem mealtan guktie vuaptan sjidhtiebie jñh buerebe våaromem åadtjohbie otnjegem veeljedh bæthie biejjine.

Aktem dotkemesuerkiem mij lea gietskies daej baeliej siebredahketseegkemen lea vierhtie jñh reaktatsiehkij. Daate jis riekte dijpie dam, mij muvth almetji mielesne lea nuepieh mah

tjoeverieh vâaromisnie ârrodh, guktie saemien siebredahke jîh kultuvre ââdtje eevtiedidh. Seammasienten hov lea aamhtesebieliem gusnie joekehth vuajnoeh jîh bueriemassh leah dan sontere. Dannasinie hov lea annje vihkeles dokumentasjovnem/vihtesjimmiem nænnoestidh mah guktie eatnemevierhtieh leah nuhtjedovveme, guktie daejtie reaktajde leah orreme jîh guktie leah nænnoestovveme nuhtjemen mietie, jîh guktie formalisereme faamoj sontere jîh kaartetjaelemen reaktaj muhteste eevtiedieh jîh jeatjahtehtieh dovne sijsbielien jîh âlkoebielielij ektiebarkoe. Rijhkiegasken reakta-eevtiedimmie dan aamhtesen bijre lea dynamihke jîh âajvoe saemien siebredahken eevtiedæmman.

Dan âvteste provgrammen âejvieaamhtesh leah:

- giële, aerpiemaahtoe, njaalmeldh aerpievierhtieh jîh lidteratuvre
- kultuvredarjomh
- demografije jîh almetje-eevtiedimmie
- jielemetsiehkieh jîh jielemekvalitete
- maanah jîh noerh – byjjenimmiesienth jîh jijtjeartikulereme
- daej baeliej siebredahketseegkeme
- vierhtieh jîh reaktatsiehkieh

Daam vijriehkâbpoe tjielkestibie boelhkesne 5.

4 Haestemh jîh vierhtieh

Dotkembraerien lea jîjnjh vierhtieh mejgumie maahta dotkemem dâarjodh. Provgrammen mierieh lea voesteges iereste dah vierhtieh Dotkembraerie siejhme âtna vâaromedotkemasse vedtedh. Daesnie jis bâata buerkiestimmiem, ij leah dieves guktie gaajhkem buerkeste, mohte provgrammesoejkesje muana barre dah vierhtieh mah gelkieh joekoen aamhtesh provgrammesne dijpedh.

4.1 Joekehth vierhtieh joekehth ulmide

Vihkelommes institusjovnde saemien dotkemasse leah annje Romsan universitete jîh Saemien jolleskovle(Sámi allaskuvla) – Saemien Institutde(Sámi Instituhtta). Minngemesem lea saemiengieleldh institusjovnem. Dotkembraaran lea vihkeles eadtjoestidh ektiebarkoe daej institusjovni gaskemsh, jîh ektiebarkoe daej institusjovni jîh jeatjah dotkemeinstitutusjovni gaskem nasjovnale jîh rijhkiegasken mietie.

Saemien dotkemine hov aaj smaavebe institusjovnine giehteleminie, jallh aaj leah institusjovnh gusnie saemien dotkeme lea unnebe biehkem ráajvarimmesne, nov goh saemien vâarhkoesijjine jîh jeatjah jolleskovline jîh universitetine. Dagkarine tsiehkene lea âajvoeh jis byjreskh ektesne gurredieh stuerebe viermine, juktie dellie náhtose âadtjoeh sinsitnien maahtoem juekedh, faagesuerkiej tjirrh, institusjovni jîh nasjovnerasti rastah. Minngemes jaepine Dotkembraerie lea altese rájverimmiem jarkeme guktie jîjnjes barre stoerre ektiebarkoesoejkesjh dâârje, eeps eereme jis gellienfaagesuerki soejkesjh, jîh jis naan otnjegem rijhkiegasken mietie. Daate maahta stoerre aevhkine sjidtedh saemien dotkemeinstitutusjovnde.

Nov lea maaje daerpies ahte stoerre jîh löövlehke institusjovne duekesne gosse dotkemesoejkesjh tseegkedh institusjovnerasti rastah. Muvhth saemien dotkemebyjreskh daarpesjieh beetnegh voesteges iereste jîjtsh dotkemem tseegkedh jîh dam stinkesidh altese jîjtse institusjovnesne. Dannasinie provgramme galka syöjkeldh ârrodh dâarjomevierhtiej muhteste, nov guktie nuepiem sjædta dotkemem unnebe institusjovnine nænnoestidh jîh aaj byjreskide dâarjodh mah joe maehtieh stuerebine tsiehkine govlehtehdedh.

Programme galka voejhkelidh institusjovnde eadtjoestidh guktie jÿjtj fassedieh institusjovnetseegkemem nænnoestidh. Gosse ohtsemh åådtje stoerre dotkemebyjreskijstie naan stoerre soejkesjem dåarjodh, dellie galka institusjovnem reesedh naan unnebe byjreskh ålkoebaleste böoredh mealtan, juktie nimhtie maahta provsjekten aarvoe bijjiedidh.

Juktie programme galka viehkiehtidh maahtoem eevtiedidh jÿh gorredidh dotkemebyjreskine, dellie provgrammen maahta dåarjodh **viermieh tseegkedh**, nov goh:

- tjåanghkoesijjeh dotkijide, seminarh jÿh konferansah gusnie programme jÿh/vuj dotkemebyjreskh leah juhtiehtæjjah
- tsihkijahtedh jÿh gorredidh aamhteseviermieh, nasjovnale, regijovnale jallh rijhki gasken mietie, jÿh dovne maahta juhtiehtæjjah maeksedh
- elektronikke viermieh eevtiedidh saerniestimmien jÿh digkiedimmien gaavhtan (viermiesæjroeh, e-påastelæstoeh jnv.)

Dagkerh darjomh maehtieh dåarjomem åadtjodh stuerebe dotkemesoejkesji mieriej sisnie, vuj aaj oktegh sjjere beetnehdåarjomem åadtjoeh.

Juktie galka viehkiehtidh institusjovni dotkemem bijjiedidh, dellie programme maahta **strategihke provsjekth** dåarjodh, dotkembraerien intsitusjovnemoeneme maalleste – strategihke provsjekth. Krïebpesje dellie ahte provsjektide gelkieh dotkemebyjreskh tseegkedh gusnie buerie kvalitete institusjovnen dietedajven nuelesne, vuj aaj orre byjreskh tseegkedh strategihke aarvoen mietie. Provsjektide gelkieh institusjovnen strategihke soejkesji vuj faagesoejkesji mierine gårreldihkie. Daate lea vierhtiem mij dånkesjadta stoerre jÿh unnebe soejkesjh, jÿh dannasinie hijven sjeahta saemien dotkemi muhteste.

4.2 Skreejrehtimmie gaajhkine daltesinie

Dotkembraerien **post doc.-stipendh** gelkieh nuhtjesovvedh åvtekompetanssem eevtiedidh, guktie jolle kvalifisereme dååkerh åadtjoeh nuepiem jærhkekvalifiseremem jaksedh jÿh åvtehkine barkedh dotkemisnie. Dotkembraerien voesteges provgrammen tjÿrrh joe lea vijries maahtoe tseegkeme saemien dotkemisnie, jÿh daennie orre provgrammesne post doc.-stipendide leah vihkeles vierhtieh mej gujmie galka dovne skreejrehtimmiem jÿh tseegkesovveme kompetanssem nænnoestidh.

Dotkembraerie lea jerkiehtamme altese skreejrehtimmieulmiem guktie ij vielie **dååkteregadestipendh** vadta aktegs provsjektide, dagkerh provsjekth gusnie dååkteregadestipendiate lea aajne barkije. Nimhtie hov dorjeme ihke kandidatide dååkteregadem varkebe tjÿrrehte jÿh aaj jÿjnjebe aevhkiem dotkemistie åadtjoeh gosse leah mealtan stuerebe provsjektine. Daate lea buerie dovne saemien dotkemisnie. Programme læjhkan galka naan oktegmish dååkteregadestipendh vedtedh gosse lea suerkieh gusnie lea åajvoeh dotkemekompetanssem tseegkedh. Nov badth tjoeverieh ohtsemisnie buerkiestidh magkerh fagebyjreskinuepieh gååvnesieh/gåerede tseegkedh kandidaten bijre.

Studentestipendide leah sÿejhme lohkemedåarjojne orreme, guktie ij leah daerpies vielie beetnegh löönedh minngemes lohkemeboelhkesne. Minngemes provgrammesne hov dagkerh stipendh vedtimh studentide gieh lin æejvie-/miesterelaavenjassem tjælieminie saemien aamhtesi bijre. Uvtemes saemien studenth dagkerh stipendh åådtjeme, mohte aaj naan daaroen studentide vedteme. Daate öörnege galka jærhkedh daennie provgrammesne, jÿh lea biehkiem skreejrehtimmesne saemien dotkemasse. Væjtie stipendide leah veadtaldihkie naan dotkemeprovsjekten åelesne. Seamma guktie dååkteregadestipendi muhteste ohtsije tjoevere buerkiestish byjreskenuepide.

4.3 Mïrrestallemeperspektijve skreejrehtimmesne

Mïrrestallemeperspektijve galka annje vihkeles orredh skreejrehtimmesne. Mïrrestallemes lea ahte ålmah jïh nyjsenæjjah seamma nuepieh åadtjoeh, jïh muvhten æjkien tjoevere dellie joekehth evtiedimmieh nyjsenæjjide jïh ålmajde tsihkijadtedh.

Minngemes provgrammesne fassedïn nyjsenæjjah skreejrehtidh jïh dïhte lij åajvoeh. Dååktaregradeprovsjektide mah dåarjome åadtjoejin desnie 8 provsjekth 10 provsjektijste lin nyjsenæjjan, mearan 15 studenestipendiatijste hov 12 lin nyjsenæjjah. Provgrammen lea joekoen fassedamme nyjsenæjjah skreejrehtidh, nov badth aaj lea tsiehkiem saemien siebredahkesne ahte nyjsenæjjah ööhpehtimmiem vaeltieh, mearan ålmah jis baetsieh aerpievuekien barkojne. Juktie dan åajvoeh skreejrehtimmiem dan minngemes provgrammeboelhkesne dellie ij badth vielie daerpies nyjsenæjjah joekoen skreejrehtidh vuelebe daltesine. Annje hov maahta daerpies joekoen skreejrehtidh nyjsenæjjah post doc.-stipendide. Jïh dagke joekoen eevtjedh ålmah studentestipendide.

5 Dïevesåbpoe bïevnesh voernges aamhtesi bïjre

Dah aamhteside jïh dåeriesmoeride mah provgramme galka seatadidh jïh eevtiedidh, bætieh dehtie perspektijvijste jïh haestemijstie mah leah buerkiestamme. Provgramme ij sïjth naan garre rastah bïejedh daej aamhtesine. Joekehth vuekieh jïh analytihke geatskanimmieh mah disiplinjerastah bårhkoedestieh, maahta aevhkies sjïdtedh. Aamhtesidie mah leah moenesovveme nov badth aaj sinsitniej sontere leah. Dannasinie hov gellienfaagen geatskanimmie jïh ektiebarkoe joekehth faagebyjreski gaskem maahta nuhtjeks årrodh, jïh provgramme sæjhta dam eadtjoestidh.

Gaajhkine aamhtesine mïrrestallemeperspektijve galka voernges årrodh.

5.1 Gïele, aerpiemaahtoe, njaalmeldh aerpiemaahtoe jïh lidteratuvre

Dotkeme saemiej gïeli bïjre, njaalmeldh aerpiemaahtoe jïh lidteratuvre lea annje joekoen vihkeles gosse saemien kultuvrem eevtiedidh jïh saemiej gïelh nænnoestidh siebredahkesne. Voernges dïejveldimmiem saemien gïeledotkemen evtiedæmman lea ahte iemiealmetjengïelh lea. Almetjh saemiestic Nöörjesne, Sveerjesne, Suemesne jïh Rassjesne jïh jïjnjebh saemien gïelh jïh smaaregh leah æjhtiestovveme.

Saemiengïele lea, guktie jïjnjh jeatjah gïelh, vijriebasse vedteme boelveste boelvese njaalmeldh haemesne, mohte tjaelemegïele lea barre minngemes jaepine eevtiedamme. Daelie jis gååvnesieh tïjïhtje joekehth saemien tjaelemegïelh, jïh akten gïelen lea kyrillihke alfabetem våaromisnie. Saemien gïelide leah jaepiej tïjrrh dovne sinsitnijste gåhkalamme jïh geatskanamme, jïh histovrijen deahpadimmieh mah leah joekehth eevtiedamme dovne tjoesne, haemine jïh baakoevåaromisnie eah leah annje eensie gïehtjedamme. Fierhne smaarege jïh fierhne gïele lea maahtoem guedtieminie åvtetji æjkiej bïjre, tjoesne jïh haemietseegkemisnie, baakoevåaromisnie, soetine jïh abpe njaalmeldh aerpiemaahtosne. Saemien gïeli tsiehkieh daaletji siebredahkesne leah joekehth. Jïh jalhts nov jïjnjebh saemien gærjah dorjesuvvieh orre daerpiesvoetide, nov goh vuesiehtimmiem gaavhtan medijasse, ööhpehtæmman jïh reeremasse, dellie læjhkan saemien siebredahke viehkiem daarpesje gïelenuhtjemem eevtiedidh. Joekoen vihkeles hov lea viehkiehtidh gïelide mah leah garre æjhtiestamme, v.g. åarjelsaemien jïh luvlemes saemiengïelide.

Dotkeme saemien gieli bijre galka jijnjebh haerijste giehtjedidh jih dijpedh dovne gieleshistovrijem, daaletji saemien gielh jih smaaregh jih maaje sosiolingvistihke jih gieleshistovrihke bielide. Nov badth vihkeles giehtjedimmiem aaj rijhkgasken dotkemem vuartasjidh daej suerkine.

Gieleshistovrihke lohkemesuerkide byöroeh dijpedh jijnjebh bielieh gielesne, joekoen tjoeye- jih haemielearoe, mohte aaj gielevaarome. Dagkerh lohkemh leah joekoen vihkeles aarjel jih lulesaemien muhteste, jih maaje lea sagki vihkeles gieleshistovrihke tsiehkide vihtiestidh daejnie dajvine. Akte jeatja vihkelea bieliem mij medtie seamma aamhtesen sontere, lea sijjienommedotkeme.

Aktem bieliem mij ij leah man jijnje giehtjedovveme saemien dotkemisnie lea syntakse/raajesetseegkeme, jih joekoen dellie daaletji gieleteovriji mieriej sisnie. Lohkemh mah dijpieh saemien raajesetseegkemem gelkieh joekoen prioritetem aadtjodh, jih aaj gelkieh gaajhkh saemien gielide jih smaaregidie dijpedh. Daejtie lohkemidie maehtieh aevhkine sjidtedh abpe syntaksedotkemasse. Aarjel- jih lulesaemien gieli muhteste hov aaj vihkeles fonologijem jih morfologijem giehtjedidh. Galka eadtjoestidh jijnjebe gieleteknologijem nuhtjedh gieledotkemisnie.

Sosiolingvistihke jih gielesosiolingvistihke lohkemide lea vihkeles giehtjedidh maam deahpede gosse gielh sinsitnej sontere baetieh jih maahta dijpedh dovne dejpeli jih daajpeli. Hov lea joekoen vihkeles vueptiestidh magkerh nuepieh gaavnesieh gosse gielem gorredidh, guektiengieleldhvoete, jih saemien lieredh dovne voesteges- jih mubpiegieline. Dotkeme gielejaladehtemen bijre provgramme galka joekoen eadtjaldovvedh.

Saemien siebredahkese lea aajvoeh ahte lohkeme aaj giehtjede guktie giele nuhtjegávva saarniestidh jih ahte giele lea kultuvre- jih identiteteguedtije.

Aerpiemaahtoen sjieremierhkh lea ahte lea njaalmeldh soptsestallemem boelveste boelverse, guktie jielemem giehtjede, vierhtieh nuhtjede, daajvide nuhtjede, sjiehtesjimmiehaemieh jih kultuvredarjomes. Daate lea maahtoem mij lea vihkeles gorredidh jih dotkedh, ihkie lea vaaromem dovne gosse kultuvrem vaarjelidh jih nannoes eevtiedimmiem tseegkedh. Hov lea vihkeles aerpiemaahtoem vihtesjidh dovne vierhtiereeremen muhteste jih gosse edtja reaktah vihtiestidh. Aerpiemaahtoe vihtesjidh hov lea aaj voernges bievnese gosse viesjehtsvoetem tjjelkestidh jih sjiehtesjimmiesoejkesjh evtiedidh vearoldejeatjahtovvemen muhteste, jih aaj stuerebe eevtiedimmiesoejkesjh haemiedidh. Iemiealmetji aerpiemaahtoe lea joekoen beajjetje aamhtese Konvensjovnese biologihke veljien bijre (vd. art. 8j jih 10c) mij stillie staatide edtjeh dagkerem maahtoem seahkaridh jih vijriebasse vedtedh.

Dotkeme njaalmeldh aerpiemaahtoen jih lidteratuvren bijre maahta ovmessie teeksth dijpedh, nov goh saemien soeth jih soptsesh, myjth, vuelieh jih baeries jih orrebe lidteratuvrh. Biehkiam saemiej aerpiemaahtoeste, uvtebe siebredahkejieleme jih mujhteleveartene lea nov badth gorredamme baeries teekstine. Naan saemien soeth jih soptsesh leah garjine bertesovveme, jih naan tjaalagine vuj tjoejebaantine gaavnesieh ovmessie vaarkojne. Hov lea vihkeles daam vaarkoematerialelem nuhtjedh dotkemisnie.

Dotkeme galka fassedidh daejtie teekstide dievesabpoe tjjelkestidh, jih joekoen vihkeles lea saemiej kultuvre, jieleme- jih mujhteleveartenem goerehtidh. Baarasommes tjaaligidie leah 1600-lahkojste, jih dellie dehtie baelijste daej baeliej lidteratuvrese mij guvvehthe guktie saemiej tsiehkieh daelie. Dotkeme daaletji saemien lidteratuvresne lea gieltags ihke lea guelmiedahkem saemien siebredahken aerpievierhtide jih aaj orrestimmieprovsside.

Dotkememisnie lea tjöönghkeme jñh tjjelkestimmieh dovne båeries jñh orrebe njaalmeldh soptsestallemistie. Daate lea vihkeles bieliem ihke annje lea jñjnje maahtoe mij ij leah vihtesjamme, jñh gååvnese barre almetji luvnie mah leah vihties byjreskisnie byjjenamme.

Vihkeles bieliem saemien lidteratuvredotkemisnie lea mohtedidh jeatjah iemetjialmetji lidteratuvredotkemem. Daennie bealesne lea vihkeles gñehtjedimmie-vuekieh eevtiedidh. Rijhkiegaskemsh ektiebarkoe dagkerem dotkemisnie lea åajvoeh jñh galka eadtjaldovvedh, darhkan ihke rijhkiegaskem joe leah saemien lidteratuvredotkemem vuaptan.

Dotkeme saemien gñelen, aerpiemaahoen jñh lidteratuvren bijre maahta vuesiehtimmien gaavhtan daejtie bielide dijpedh:

- Gñelehistovrije jñh sijjienommedotkeme
- Gñeleliereme jñh guektiengñeleldhvoete
- Saemien gñeletseegkeme
- Saemien gñele maahtoegeerjehtæjjine
- Saemien lidteratuvre iemiealmetjiperspektijvesne
- Maahtoe vierhtie- jñh eatnemenuhtjemen bijre

5.2 Kultuvredarjomesh

Gñele jñh lidteratuvre leah vihkeles kultuvredarjomesh. Mohte kultuvre maahta jeatjhlaakan aaj jñjhtedh, materielle jñh immaterielle haemesne.

Jñjnjh almetjh utnieh saemien kultuvre lea seamma goh sijseatnemesaemiej jñelemevuekie jñh kultuvre medtie 100 jaepiej gietjesne. Jñjnjh tsiehkieh leah dorjeme guktie daate vuajnoe dan garre dabranamme, jñh barre dihte lea jñjtsenisnie gñeltegs dotkemeaamhtesem. Gåællie guktie, daate lea bieliem mij tjoevere seahkaridh, jñh orre dotkemem evtiedidh mij gñehtjede jñh vuesehte man jñjnjh joekehtsh lea saemien kultuvredarjomasside aejkien mietie jñh dajvi mietie. Joekoen hov daerpies åarjelsaemien dajvem seahkaridh.

Maahtoe dovletji bijre lea vihkeles gosse daaletji aejkide guarkedh. Saemiej historvrije jñh åvtehistovrije ij leah annje eensilaakan vihtesjamme, jñh dannasinie dotkeme saemien åvtehistovrijen ovmessie bielide – dovne emirihke jñh teoretihke geatskanimmesne – hov lea annje vihkeles aamhtesem eevtjedh daennie orre provgrammesne. Arkeologihke jñh tjaaleme biävnesch maehtieh våaromem orredh gosse ovmessie bielieh dovletji siebredahkine tjjelkestidh, nov goh siebredahken öörnogh, vierhtienuhjtjeme, årromehaemieh jñh gaskestallemem jeatjah almetjetjñerti gujmie joekehth geografihke dajvine. Gñehtjedamme saemien daeverh våårhkoegåætiej materialine maahta orre dååjrehtsh buektedh, nov guktie saemien kultuvredarjomesh leah haemiedamme jñh guktie jeatjahtovveme aejkien mietie, jñh nimhtie aaj orre guarkoem evtiedidh saemiej dovletji tñjjen bijre. Immaterielle kultuvremojhtesh, nov goh soptsestemeaerpievuekieh, joejkeme, soeth jñh myjth leah vihkeles gaaltjekategorijem, mij maahta v.g. daejrehtidh muvhth aamhtesine nov goh morale, jñelemevuajnoe jñh mujhtelevartene. Aktem gñeltegs dåeriesmoerem lea badth gñehtjedidh guktie uvtebe aejkieh leah mealtan saemiej daaletji jñjtjeguarkosne, jñh guktie lea nuhtjeme gosse orreaejkien siebredahkem haemiedidh.

Kultuvremojhtesh lea vihkeles biehkien kultuvreaerpesne, jñh joekoen badth saemien tsiehkese, juktie tjaaleldh gaaltjematerialh leah vaanesh. Kultuvremojhtesedotkemen tjñrrh maahta vuaptan sjñdtedh guktie joekehth kultuvremojhtesh sinsitniem dohtedieh, gusnie leah biějeme dajvesne, guktie sih lihkedajvesne kultuvremojhteside tjjelkestieh jñh seatadieh, jñh guktie sih utnieh Saemiedigkien kultuvremojhtesereeremen barkoe lea saemien siebredahken aevhkine. Dagkerem dotkemem lea aaj vihkeles gosse buerie kultuvremojhtesereeremem tseegkedh.

Saemien musigke, duedtie jñh daajhteme leah vihkeles bielieh gusnie ij man jñjnje dotkeme jñh hov lea daerpies eevtjedh dam – naaps aaj seammaleejns kultuvredarjomesh mohtedidh jeatjah almetjetjerti luvnie. Daate hov lea aaj bieliem mij lea daaletji tñjnene jñjnñh gielteds otnjegine vualkeme, darhkan leah aerpievuekiej darjomesh mastehtamme daaletji aejkiej haemiegieline. Daate lea tñjelke vuejnedh joejkemen jñh duedtien muhteste. Aerpievuekien joejkeme lea beajasovveme orre ektievuekine jñh orre aejkiej musigkine. Vytñjesjimmesne hov annje båeries vuekide, haemide jñh goeride vijriebasse vedtieh, mohte seammasieren aaj orre teknologije jñh orre haemieh eevtiedeminie. Gosse daam jeatjahetemem gieltjede dle maahta vuaptan sjñdtedh jñh jeatjah bielieh siebredahkesne aaj guarkedh. Åajvoeh aaj jñjnjebe dotkemem eadtjoestidh daejnie aamhtesine, nov goh saemien daajhtemehistovrije, vihtesjimmie, jñh orre aejkien vuekieh saemien daajhtemisnie tñjelkestidh.

Dotkeme gusnie seatede ovmesse kultuvredarjoesh, jñh gieltjede boerhkenimmiem ”aerpievuekien” jñh ”daaletjivuekien” gaskem, galka eadtjoestehtedh.

Vihkeles dotkemeaamhtesh leah:

- saemien årromehistovrije, jñh dellie aaj siebredahkeiöörnege, vierhtienuhtjeme, jñh gaskestalleme jeatjah almetjetjerti gujmie, joekehth geografihe dajvine.
- religijovne jñh mujhteleveartene
- kultuvre mohtesh
- daaletji daajhteme- jñh kultuvredarjomesh, nov goh svihtjhguvvieh, musigke, guvviedaajhteme j.n.v.
- duedtie
- mohtedidh joekehth kultuvredarjomesh joekehth saemien dajvi gaskem, jñh aaj saemiej jñh jeatjah almetjetjerti gaskem
- boerhkenimmiem ”aerpievuekiej” jñh ”daaletji vuekiej” gaskem, ovmesse kultuvredarjomesi muhteste.

5.3 Demografije jñh åålmeh-eevtiedimmie

Minngemes provgrammeboelhkesne ij lih naan provsjekth gusnie gieltjedim veele demografijem jñh åålmeh-eevtiedimmiem. Daate lea vihkeles dotkemeaamhtesem, jñh jñjnñemes dejniem dajvine gusnie guhkiem assimileremen nuelesne orreme. Daate lea voernges dotkemeaamhtesem ihke maahtoem bijjede, jñh aaj vuaptan sjñdta mah guhte gien lea veadtah saemien siebredahkesne. Statistihke jñh numerihke bienvesh saemien siebredahkste leah vihkeles gosse dotkedh jñh guarkedh ovmesse tsiehkien mah leah siebredahken aevhkine. Aaj lea voernges vierhtiem gosse saemien siebredahkem soejkesjñdh, jñh dejniem aaj nuepiem åtna vueptiestidh guktie orre aatskadimmieh saemien almetjide dijpieh.

Daej bieji dotkijh jñjnñh haestemh åadtjoeh gosse gelkien demografihe tsiehkide saemiej siebredahkine gieltjedidh. Jñjnñemes lea nimhtie juktie etnihke kategoriijide mah leah utnedovveme båeries jñh orrebe gaaltijine leah jeatjhlaakan aejkiej jñh dajvi mietie, jñh dovne mastemekategoriñh åtneme. Jñh dellie aaj geerve ihke rijhkevijries registrereme nåhkele (daamtaj aejkien mietie) byjjeñhs gaaltijematerialine mænngan almetjelåhkoem mij tjaalasovvi 1930:esne. Saemieh noerhterijhkine leah dagkerem demografihe, statistihke bijjegieljedimmiem vaajtelamme, jñh ij leah gåaredamme dagkerem darjodh, jalhts nov badth naan gille sjñere dajvine.

Daelie jis ij naan tñjelke stilleh vuj naan institusjovnelle prosedyrah mah guktie naan demografihe statistihkem darjodh jñh tñjelkestidh saemien almetji muhteste. Jñjnñemes lea nimhtie juridihke jñh etihke dåeriesmoeri muhteste, gosse edtja bienvesh tjöönghkedh etnihke våaromen åvteste.

Jijnjh faktorh maehsiehtidh mealtan årrodh gosse edtja vuesiehtidh almetjedåehkien tseegkeme jñh guktie jeatjahtovveme. Muvhth tsiehkies nov jeatjahtovvemem evtiedieh, nov goh joekehtsh fertiliteten jñh mortaliteten gaskesne, dajvese- jñh dajvestejuhteme, jñh dehtie bievniesistie gåarede maahtoem åadtjodh jeatjah bielijste siebredahkesne. Dagkerem bieliem lea dagke sliedtetjeaameme, mij maahta tjuvtjedidh buerie jallh nåekebe jielemetsiehkies uvtebe aejkine. Pruviestimmie-möönsterh jñh fuelhkiestruktuvrh leah aaj vihkeles faktovrh mah maehsiehtidh, mohtedimmien perspektijvesne aejkies jñh/vuj dajvi mietie, orre maahtoem vedtedh saemien siebredahken bijre. Saemien siebredahken kompleksitete giehtjedidh, jñh aaj joekehtsh nyjsenæjjaj ålmaj muhteste maahta perspektijvide vijriedidh. Daesnie jis daerpies lissiedidh ahte naan aejkien lea geerve nænnoestidh gogkoe leah rastah saemiej jñh jeatjah etnihke tjerti gaskesne. Dannasinie lea vihkeles dynamihkeperspektijvem utnedh joekehth almetjetjerti gaskesne, nov goh vuesiehtimmien gaavhtan tjiptemem etnihke tjerti rastah jñh kultuvregaskestallemem.

Daerpies hov lea provsjekth tsihkijehdedh mah giehtjedieh tjelke demografihke tsiehkies, jñh aaj provsjekth mah dagkerem dotkemem giehtjedieh, no goh:

- almetjelåhkoen eevtiedimmie tñjjen mietie
- sedentære jñh johtetjedeminie almetji årromehistovrije
- fuelhkiestruktuvre, ööhpehtimmie jñh barkoeveeljeme
- jielemegeajnoe
- ovmevoete saemiej gaskemsh
- gaskestalleme saemiej jñh jeatjah almetjetjerti gaskemsh r
- nasjovnalerastrastah mohtedimmieh, dovne histovrihke jñh daaletji perspektijvine
- kategorijne jñh identitetesne aejkien jñh sijjien muhteste

5.4 Jielemetsiehkies jñh jielemekvalitete

Eevre guktie stoesresiebredahkesne, jielemetsiehkies saemien siebredahkesne aaj leah sagki jeatjahtovveme minngemes boelvi tjirrh, maaje leah jeatjah daerpiesvoeth, almetjh leah bearkan jñh jieliemasse aaj lea buaranamme. Bueriebearkadimmie-siebredahken prinsippide mah guktie jielemetsiehkies bijjedidh jñh joekehtsh måjkoedidh joe leah politihke daltesisnie nænnoestamme. Mænngan ovmevoete råajvarimmieh tjirrehtamme jñh gosse giehtjede guktie dijpieh, dle maahta guelmiedahkine årrodh mij vuetpente siebredahken ovmevoete jielemetsiehkies muhteste. Seammasienten siebredahke hov lea jeatjahtovveme bieline nov goh mobijlitete, barkoemaarhna, gaskestalleme- jñh jielemeleahth. Maahtoem dagkeri joekehtsi bijre maahta vuetjedh gosse ovmevoete tjertide siebredahkesne giehtjede, mejtie nyjsenæjja vij ålma, aalterem vuj etnisitetem giehtjedidh. Maaje lea joekehtsh ovmevoete deerpegi muhteste, dovne jieleme-, årromesijjies (voene – staare, årjel – noerhte), fuelhkie-tseegkeme, viermieh, organisasjovnejieleme jnv. Sjere haesteme lea gosse abpe saemien siebredahkem abpine giehtjedidh, dellie lea maaje stoesre joekehtsh jielemetsiehkies saemiej gaskem noerhterijhkies jñh Rassjesne. Dannasinie lea åajvoeh mohtedimmie-lohkemh tseegkedh gallienfaagen geatskanimmie.

Jielemetsiehkies maahta giehtjedidh byjjenimmie-, ööhpehtimmie, barkoeveeljeme jñh årrometsiehkies muhteste, jielemeleahth, staarnetsiehkies, jnv. Daate aaj maahta gotnjesjidh goh lea vårromem kontekstide mijjien sovsijale jieliemisnie. Maahtoem evtiedidh guktie maahta dæriesmoerh hijven laakan tjoevtedh jñh ovmevoete stæaroeh vuetpentedh, lea buerie dotkemen muhteste. Jielemekvalitete hov aaj daase viedteldihkie, mohte mijjies tjoeveribie juekedh mah mestie jielemekvaliteten mierieh leah tseegkeme jñh guktie vierhtiedåvva jñh guktie jielemekvalitete damta. Jielemekvalitete jñh mij lea almetji goerkenasside buerie veasome, hov lea sovsijale jñh kultuvren mietie stæaroem mij lea nænnoestamme gaskestallemen tjirrh, jeatjah almetji gaskem jñh abpe ålkoevertenen sontere. Sovsijale viermieh, organisasjovnejieleme, voelpevoete, fuelhkieveadtah, jñh nov aaj ovmevoete darjomesh barkoetjijene jñh eejehtallemen leah vårromisnie gosse moenedh mij lea almetjen mielesne buerie veasome. Sovsijale, ökonomihke,

politihke jñh ökologihke jeatjahtovvemh hov orre haestemh buektieh gosse fassede buerie veasomem jaksedh.

Noerhterijhki assimileremepolitihken tjñrrh jñjnñh saemieh maaje leah baenhtsan damteme jeatjah almetji jñh reerenassi muhteste. Daelie hov lea haesteme goerehtidh guktie daejtie tsiehkide leah almetji mielesne jielemekvalitetem jñh starnevoetem dijpe. Aaj lea daerpies vueptiestidh magkerem goerpem destie sjædteme, jñh aaj magkerh provsessh leah daerpies guktie dam soelkedidh.

Hov lea joekoen haesteme vuejnedh guktie almetjetjåanghkenimmie lea eevtiedamme saemien siebredahkesne jñh guktie lea siebredahkem dijpe. Jñjnjebine voenine hov lea stoerre ålmalåhkoe. Noerealmeth jñs juhtieh staari lihkesdajvide ööhpehtimmiem valtedh jñh barkedh. Maaje lea stuerebe joekehth nyjsenæjjaj ålmaj gaskem ööhpehtimmiem muhteste. Daate aaj maahta doehtedidh guktie almetjh tuhtjeh elties jielemetsiehkies jñh jielemekvalitete lea.

Ökologihke jeatjattimmie, orre ökonomihke stilleh jñh reeremedaltesen nænnoestimmieh aaj leah dorjeme guktie ij leah vielie seamma nuepieh ovnessie darjomesigujmie giehtelidh, nov goh baatsoe, gööleme jñh jeatjah eatnemevierhtijste tjöonghkedh. Destie jñs kriebesjamme saemien siebredahkine leah tjoeveramme sjiehtesjidh. Jñjnjebe maahtoem guktie daejtie stille midh jñh viesjñehtåbpoe nuepide leah jielemetsiehkies, jielemekvalitete jñh starnevoete dijpe hov lea vihkeles.

Voernges aamhtesh maehtieh årrodh:

- jielemekvalitete jñh buerie veasome
- jielemetsiehkies tjñjine jñh sijjine
- åromeleahth, jñh diejvesh jñh diejveseåtnoe daehtie muhteste
- nyjsenæjja vuj ålma jñh jielemekvalitete
- saemien starneguarkoe

5.5 Maanah jñh noerh – byjjenimmietsiehkies jñh jñjtjeartikulereme

Minngemes jaepiej eevtiedimmiem saemien siebredahkesne lea orre stilleh beajeme saemien maanaj jñh noeri byjjenimmiem jñh jñjtjeartikuleremen muhteste. Prinsihpe lea ahte saemien lihkes siebredahkesne leh nuepieh beajeme guktie maanaj byjjenimmie lea saemien kultuvren mietie ovnessie institusjovnine nov goh maanagiertesne jñh skovlesne. Seammasienten hov leah naan struktuvrelle joekehth saemien siebredahkine mah joekehth tsiehkies evtiedieh. Aktem vuesiehtimmiem lea saemien learoeplaanem maadthskovlide mij naan gille tjelth dijpe, mearan jeatjah jñs daaroen learoeplaanem nuhtjedieh, jalhts nov leah saemien maanah debpene aaj. Daata tjuvtjede ahte ij leah seamma jñjnje saemien maanah, daaroen maanaj mohtedæmman, tjelteste tjealtan. Politihke haereste lea moenesovveme vaejtiem ahte saemien maanah gelkies jearsoes byjjenimmietsiehkies utnedh gunie saemien kultuvrevierhtieh leah våaromisnie. Maahtoem dovletji jñh daaletji tsiehkies bijre maanaj jñh noeri muhteste ij leah ov man jñjnje goerehtovveme, jñh dam seamma lea minngemes provgrammeboelhken vierhtiedimmesne tjåålhkesehteme.

Ööhpehtimmie jñh skovle leah vihkeles bielieh saemien maanaj jñh noeri byjjenimmietsiehkies. Ij leah ov man jñjnje dotkeme daennie aamhtesesne, jñh seammasienten hov jñjnje jñjnjebe nænnoestamme mij byjjenimmietsiehkies dijpe.

Tsiehkies mah maanaj sovsjalisieremem nænnoestieh leah gellien muhteste jeatjahtovveme minngemes tjñjine. Aktem tsiehkies maanaj sovsjalisieremisnie lea ahte dan raajan lea mahte barre stoerrefuelhkies jñh sliekteviermiem ålesne deahpadamme. Aktem voernges

dotkemeaamhtesem lea mejtie j̄ih guktie daaletji siebredahken stillemh dan tsiehkien muhteste jeatjahtovvieh.

Maanah j̄ih noerh leah daelie mealtan ovmessie orre sovsijale åeline. Biehkien dehtie åelijste lea joekoen dej gaavhtan tseegkedovveme jalhts geervealmetji reeremisnie, nov goh skovle-eejehtallemeöörnege, saavremesiebrieh, kultuvreskovlh, noerisiebrieh j̄ih politihke j̄ih jaahkoen organisasjovnh. Jis vuartasjibie daej reeredamme åeliej ålkolen dellie maanah noerh altese j̄ijtsh ektievoeth skaepiedieh, gusnie ij naan, vuj barre vaenieh geervealmetjh mealtan. Aktem joekoen haesteme daehtie muhteste lea saemien noeri j̄ih maanaj gaskestallemem guarkedh mij lea eevtiedamme globale sientine, nov goh gaskeviermie, musigke- j̄ih svihtjhguvvienindustrijesne. Saemien festivalh leah biehkien daennie guvvesne, ihke daamtaj leah globale iemiealmetjiulmien evtiedimmesne. Daate jis tjuvtjede ahte leah eadtjohkelaakan mealtan orre gaavnedimmiesijjine gusnie orre kultuvredarjomesh j̄ih dagke nuepiem åadtjoej j̄ijtjeguarkoem jeatjahtehtedh.

Mobijleteknihkologijen eevtiedimmie aaj lea buakteme orre bielieh lihkesdajvi ektesvuekieleahside. Gaskestallemen muhteste teknologije lea maaje globale j̄ih lihkesdajven tjehtjelidie demokratijem nænnoestamme. Seammasienten hov lea saajrohts sjædteme ålkoebielien diedtelgimmeste, j̄ih ovmessie maana- j̄ih noerekultuvrh leah eevtiedeminie gusnie orre bagkoeh- j̄ih mieltieektievuekieh. Nimhtie jis vuejnijibie guktie premisside leah jeatjahtehteme maanaj j̄ih noeri j̄ijtjartikuleremen muhteste. Daate jis maahta doehtedidh guktie maanah noerh gielem utnieh, dovne eejehtallemen j̄ih darhkan formelle tsiehkine.

Abpegiehtjemen hov lea vihkeles maanaj j̄ih noeri identitetetsiehkien dotkedh, juktie dellie buerebe guarkoem åådtje magkerh bielieh leah disse, saemine årrodh, bæatije aejkine. Mohtedimmie t̄ijjene j̄ih sijjine lea vihkeles vuekiem gosse daam giehtjedidh.

Voernges aamhtesh maehtieh årrodh:

- jielemetsihkieh j̄ih guktie jis maanah noerh utnieh buerie veasome galka årrodh
- guktie jis orre åelide maanah j̄ih noerh dijpieh sovsijaliseremen j̄ih byjjenimmien muhteste
- guktie jis eevtiedieh orre stillemh, mah guktie nyjsenæjjah ålmah dæmiedieh joekehth kontekstine
- magkerh soejkesjh maanah j̄ih noerh utnieh jielemesuerkien bijre
- maanaj j̄ih noeri gieleåtnoe
- guktie jis saemienvoete vuesehte orre åeline
- saemien maanaj j̄ih noeri skovletsiehkine

5.6 Daaletji saemien siebredahketseegkeme

Minngemes 20 jaepiej gietjeste saemien siebredahkejieleme hov lea sagki eevtiedamme. Daaletji saemien siebredahkehaemie lea eevtiedamme juktie institusjovnh tseegkeme j̄ijnjebine suerkine, nov goh ööhpehtimmie, medijah, dotkeme, staaarveoete, jielemeraajvarimmieh, daajhteme, kultuvre j̄ih kultuvremojhtesh.

Saemiedigkie rihpesovvi 1989:esne, j̄ih lea voernges daennie orre institusjovnetseegkemisnie. Hov lea soejmetji tseegkesovveme aktem representatijve politihke organem, j̄ih sj̄iere reeremeöörnegem, man lea diedte ovmessie saemien aamhtesesuerkine, j̄ih hov lea tseegkesovveme laakenænnoestimmien, institusjovnetseegkemen reeremevedtemen j̄ih - integreremen tj̄irrh. Saemiedigkie vuesehte dovne vitneme j̄ih vijriebasse-eevtiedimmie Nöörjen demokratihke st̄ivremehaemesne. Saemiedigkien sijjie j̄ih posisjovne Nöörjen st̄ivremevuekine lea annje eevtiedeminie saemien siebredahken muhteste. Seammasienten hov aaj saemien sivijlesiebredahke eevtiedamme, dovne jeatjah stillemi j̄ih sj̄iehtedimmiej muhteste.

Abpegiehtjemen maahta jiehtedh institusjovnetseegkeme lea nasjovnetseegkemenprovssesse. Nasjovnetseegkemisnie hov aaj lea homogeniseremem. Ektiemerie tseegkesávva dovne institusjovnelle jih soejkesjimien daltesine, jih destie maahta sjidtedh orre gieltegsvoeth jih orre rastah saemien siebredahken sijsbealesne. Aktem jeatja vihkeles bieliem lea giehtjedidh guktie iemiealmetjh leah tjabreme áadtjodh nasjovnalestaati politihkemierine mealtan árrodh, jih guktie nimhtie aaj dijpe me nasjovnalestaati institusjovnehaemieh. Daate jis doehtede aamhtesh Jijtjemieriedimmien muhteste. Guktie lea saemien jijtjemieriedimmie eevtiedamme, jih magkerh stillemh jih rastah gáávnesieh nasjovnalestaaten haereste gosse jijtjemieriedimmien vijriebasse eevtiedidh? Jijtjemieriedimmien sjieremierhkesje lea ahte lea dynamihke, jih nov lea gujtht jijnjh vukieh mah dáhkesjeh. Ij gáaredh Jijtjemieriedimmien veartasjidh barre nasjovnalestaaten mieriej sisnie, mohte aaj rijhkgasken tjehtjelisnie. Dannasinie hov vihkeles saemien siebredahken (dovne syjhtedassh organisasjovnh jih formale politihke öörnegem) gaskevoetem biejjenasjovnale institusjovni gujmie jih dej ráajvarimmide. Joekoen aamhtesem daennie ektiemieresne lea noerhterijhki/rassjan muhteste, ihke saemien árromedajvh leah njielje staatine. Aaj lea vihkeles mohtedimmien dotkeme evtiedidh globale tsiehkesne, dovne jeatjah iemiealmetjh muhteste jih etnihke ektievoeth eevtiedidh abpegiehtjemen.

Muvhth sjiere lohkemeaamhtesh provgramme sæjhta joekoen eevtjedh, inhtsie gosse giehtjede stillemidie jih náhtoem orre institusjovni muhteste. Tjoelmie giehtjedidh jih tjielkestidh maahta nuhtjeps orredh ihke váaromem beaja mestie gáerede orre maahtoem giesedh, jih hov maahta saemien kultuvre- jih siebredahkedierhkestimmien duvtedh.

Provgramme sæjhta böoredh dotkemem dovne teovretihke perspektijvesne jih sjiere lohkemeaamhtesine. Hov lea vihkeles laavenjassem jijnjebe dotkememahtoem evtiedidh, mij tjoevkede guktie saemien institusjovnh leah mealtan nænnoestimmieh haemiedidh saemien politihke suerkine. Muvhth tjoelmh maehtieh viedteldihkie politihke institusjovni eevtiedimmesne jih aaj gaskestallemem saemien siebredahken gujmie jih álkoeveartenen mietie, daan nuelesne aaj noerhterijhki ektiebarkoe jih iemiealmetjiekiebarkoe. Ienhtsie voernges lea gyhtjelassh demokratije-eevtiedimmien, faamoejoekedimmien jih byjjesvoeten muhteste. Medijaj dáemiedimmie jih sisvege lea vihkeles daennie ektiemieresne. Abpegiehtjemen hov lea vihkeles buerebe vuaptan sjidtedh mennie tsiehkesne veeljeme jih veeljjendáemiedimmieh leah. Staate, tjielth , fylhketjuelth jih jeatjah reeremegoevtेश nörjen siebredahkesne leah mealtan aktem reereme- jih tijjremestruktuvresne gusnie Saemiedigkien sijjie ij leah iktesth tjielke orreme, jih ij annje leah. Lea relevante tjoevkedidh dynamihkem ovmessie gaskevoetine mah Saemiedigkie lea eevtiedamme vuj gusnie lea meltan, jih giehtjedidh váaromem politihke prijoriteremi duekesne.

Saemiedigkie aaj galka saemien almetjide jih sivijlesiebredahkem dienesjidh. Giehtjedidh guktie daate ektievoete lea eevtiedamme jih magkerh haestemh gáávnesieh hov lea voernges dotkemeaamhtese. Vihkeles institusjovnh saemien siebredahkejielemisnie maahta jielemegievlieninstitusjovnh, maanagi'erth, ööhpehtimmieöörnege jih staarne- jih sovsijalefaalaldahkh. Minngemes jaepine hov leah institusjovnh eevtiedovveme daejnie suerkine gusnie leah ienhtsie eadtjohke saemien kultuvren jih jijtjeguarkoen muhteste. Guktie jis lea gaskestalleme daej orre institusjovne jih siebredahken gaskemsh eevtiedamme? Guktie leah daejtie institusjovnade aevhkine orreme, jih magkerh sjiere haestemh jis dagkerh institusjovnh dáastoiehtieh?

Ánehkslaakan veesmedamme provgramme böorie dotkemem daej tjoelmi bijre:

- saemien nasjovnetseegkeme
- jijtjemieriedimmie
- demokratije-eevtiedimmie jih faamoejoekedimmie

- veeljeme jñh veeljjendåemiedimmie saemiedigkieveeljemi muhteste
- Saemien institusjovni eevtiedimmie jñh guktie sih gaskestallieh saemien siebredahken, jeatjah institusjovni jñh ålkoëveartenen gujmie.

5.7 Vierhtieh jñh reaktatsiehkieh

Vuaptan sjñdtedh saemiej eatneme- jñh vierhtienuhtjemem lea vihkeles dovne byjjes vierhtiereeremisnie jñh aaj gosse daerpies reaktatsiehkieh tjñelkestidh. Hov lea stoerre barkoem eannan seamma buerie maahtoem jñh vihtiestimmiem åadtjobjie eatnemenuhtjemem bijre saemien dajvine goh dam mij joe vihtiestamme jeatjah dajvine Nöörjesne.

Daerpies hov lea uvtebe jñh daletje åtnoem vihtesjidh. Daate lea barkoem mij tjoevere joekehth vuekine tjñrrehtidh, jñh daesnie leah suerkieh jñjnjebh dotkemedisiplijnine jñh böörie faagirasti rastah jñh gelliendisiplijnen provsjekth. Dagkerem vihtesjimmiem maahta tjñjen mietie laavenjostemem buektedh dovne saemien lihkesiebredahken sijsbielesne jñh ålkoëvealan.

Aktem jeatja haestemem lea vuekieh eevtiedidh guktie åtnoem eatnemevierhtijste vuaptan sjådta, jñh aerpievuekieh daan åtnosne. Åtnoen mietie aaj lea vaahra eatnemevåaromem skeajtardidh, jñh dannasinie hov lea seamma vihkeles reaktavuajnojde goerehtidh, jñh guktie almetjh vierhtiedieh jñh gñehtjedieh kvalitetem aerpievuekine jñh magkerem åtnoem lea vyörtogs gosse reaktah bajjehtidh. Dan lissine aaj leah haesteme guktie saemien aerpievuekieh åtnoen muhteste vihtesjidh jñh sjñhtesjidh guktie nuhtjogs dirregine sjñdtieh reaktajnahtose.

Minngemes luhkiejaepine ovnessie siebredahketsiehkine hov lea jñjnjebe seatadamme eatnemem, mij deahpede gosse almetjh eatnemasse tjñhtedieh, jñh vuaptan sjådteme ahte lea daerpies dajvh jñh aarhth vaarjelidh. Dehtie muhteste hov aaj iemie ovnessie reeremegoevteside gñehtjedidh. Dellie lea relevante jñjnjebe maahtoem buektedh mah guktie lihkesdajvi åtnoehaemieh gaskestallieh ovnessie reeremegoevtesi gujmie, jñh magkerh tjoelmh dehtie tjåhkojste åvtese båtieh dovne iemiealmetjireaktaj jñh byjreskereaktaj muhteste.

Ienhtsie joe guajhtsadamme noerhtedajvi veljie vierhtieh jñh destie jis båata dovne haestemh jñh nuepieh. Iemiealmetjeperspektijve lea vihkeles dehtie muhteste, maaje reaktah, mieltie- jñh Jijtjemieriedimmie, kapasitete- jñh maahtoe-eevtiedimmie jñh ektiebarkoe staati jñh iemiealmetji gaskemsh. Noerhtedajvine hov lea varki eevtiedeminie. Dotkeme jñh maahtoe mij lea orre, jñh siebredahken daerpiesvoetide sjñhtesjamme, lea vihkeles båtije tjñjene.

Nov lea spaajhte jñh vijries eevtiedimmiem iemiealmetji laante- jñh tjaetsiereaktaj muhteste, nov aaj Nöörjesne. Dokumentasjovne/vihtesjimmiem, dååjrehtsh jñh maahtoe lea vihkeles åvtestillemh juktie positijve eevtiedimmiem buektedh. Daesnie jis tjuvtjede dan provsessese mij lea finnmarhkelaaken bijre, jñh aaj dam barkoem mij Finnmarhkenkommisjovne galka tjñrrehtidh. Vijriebasse galka Saemiereaktamoenehtsen goerehtimmie, mij Finnmarhken åarjebe dajvide dijpie, aaj seatadihks årrodh båtije tjñjene. Lea vuarteme ahte moenehtse sov barkoem illie 2007:esne, jñh minngiebarkoe galka våaromem vedtedh mestie vihkeles tjoelmh bæjjese båtieh.

Rijhkgasken siebredahkesne, ienhtsie FN jñh EU, mohte aaj noerhterijhkine, hov leah abpegñehtjemem jñjnjebe jñh jñjnjebe iemiealmetji reaktah seatadamme. Dotkeme jñh maahtoem dej konvensjovni bijre mah joe gååvnesieh, jñh aaj orre dirreghe eevtiedidh reaktaj muhteste, lea åajvoeh vijriebasse siebredahke-eevtiedæmman. Vuesiehtimmien gaavhtan joe lea Saemiedigkien jñh staaten byjjehtsreeremi gaskesne konsultasjovnelatjkoem evtiedamme, jñh daennie ektiemieresne hov lea gñeltega konsultasjovneöörnegen njoelkedasside gñehtjedidh jñh guktie lea sjñhtesjamme ovnessie aamhtesesuerkide.

Voernges aamhtesh maehtieh årrohd:

- saemien aerpievuekieh jih reaktaguarkoe eatneme- jih mearoenuhtjemen muhteste
- vuekieh gosse kvalitetem vierhtiedidh aerpievuekiej nuhtjemen jih reaktaguarkoen muhteste
- lihkesdajvi nåthoehaemiej jih ovmessie reeremegoevtesi gaskestallemem
- konsultasjovneöörnegen njoelkedassh jih ovmessie aamhtesesuerkieh eatnemevierhtiej jih reaktatsiehkij muhteste
- noerhtedajvievevtiedimmiem iemiealmetji- jih vierhtieperspektijvesne
- mohtedimien haereste tjoelmh mah leah iemiealmetji territovrielle reaktajde viedteldihkie
- rijhkgasken eevtiedimmie iemiealmetjereaktaj suerkesne

6 Rijhkgaskesne ektiebarkoe

Internasjovnalisieremem lea strategihke tjabremevierhiem daaroen dotkemisnie guktie buektehte daajroekvalitetem nænnoestidh, jijnjebe ektiebarkoem evtiedidh jih beetnehdaarjoem ålkoerijhkijste åadtjodh, jih fassedidh daaroen byjreskh maehtieh orre maahtoem vuetiestidh jih gåatan buektedh. Jijnjebe internasjovnalisiereme hov lea dannasinie åejvieprijoritatem Dotkembraerien strategijesne. Daate aaj saemien dotkemem dijpie. Minngemes jaepiej eevtiedimmie lea vuesiehtamme ahte provgramme galka ulmiem tjiertestidh ahte rijhkgaskemsh ektiebarkoe Nöörjen jih ålkoerijhki dotkemebyjreski gaskesne lea åajvoeh – dovne abpegiehtjemen, jih saemiej mieriej sisnie, jih iemiealmetjidotkemisnie mealtan. FN:i vihties forume iemiealmetjiaamhtesi gaavhtan lea altese resolujsjovnine tjuvtjiedamme ahte lea joekoen daerpies maahtoem tjöönghkedh veartenen iemiealmetji bijre, ovmessie voernges suerkine nov goh demografije, vierhtieh, reaktah jih aerpiemaahtoeh. Rijhkgaskem ektiebarkoe almetji gaskemsh, jih institusjovni gujmie gusnie lea jollebe ööhpehtimmiem iemiealmetjide, lea vuesiehtamme ahte gåerede jijnjem lieredh sinsitnien dååjrehtsisstie gosse globaliseremeprovssesh ööhpehtimmiem, kultuvrem jih gielem dijpieh. Dannasinie hov lea daerpies globale iemiealmetjedotkemem nænnoestidh, jih gaavnedimmiesijjeh eevtiedidh dan gaavhtan.

Iemiealmetjimaahtoe lea eevtiedovveme globale dotkemesuerkine, jih vihkeles boelhkem vadta maahtose eatnemebyjreski bijre jih almetji ektievoete vearoldetsiehkide, eatnemasse, juvrive, sjadtojde jih byjreskasse. Daate lea maahtoe mij abpegiehtjemen lea vihkeles almetjide veartenen mietie, jih sjiere relevante lea Konvensjovnese biologihke veljien bijre, jih dellie aaj Nöörjese, juktie lea daam konvensjovnem ratifisereme.

Evvttiedimmiem mij lea noerhtedajvine vuertiemisnie buakta orre haestemh iemiealmetjibyreskide, jih dotkemevårromen maahtoe galka tjoevtjenjeamhtesine årrohd. Aktem haestemem daesnie hov lea tjoevkedidh arktihke almetji jijtsh guarkoem eatneme- jih kultuvreprovssessi muhteste noerhtedajvine.

Dannasinie provgramme sæjhta eadtjohkelaakan eevtjedh ektiebarkoem dotkiji jih dotkemeinstitutjovni gaskem Saepmesne, jih aaj ahte saemien dotkeme beajasåvva dovne iemiealmetjiperspektijvesne jih rijhkgasken ektiemieresne.

7 Bievnedimmie jih gaskestalleme

Minngemes jaepine hov leah jijnjebe jijnjebe gaskestallemem seatadamme saemien dotkemen muhteste. Saemien dotkeme galka soptsestalledh dovne daajroetsiehkien jih populariseremen haemesne. Hov lea viškeles dotkemem soptsestalleh gaajhkh almetjide abpegiehtjemen, jih joekoen aaj bievnedæjjide soptsestalledh, jih byjreskisnie gusnie lea dotkestamme jih aaj jeatjah dääjrehtæjjaj gujmie. Aålmegasse soptsestalledh saemien tsiehkij bijre lea viškeles dovne saemien identitetetseegkemen bijre. Dannasinie lea åajvoeh jis popularisereme soptsestalleme lea jijnjemes saemiengielesne. Saemien dotkeme aaj maahta viškeles biehkine årrodh iemiealmetjidotkemen eevtiedimmesne, dovne nasjovnale jih rijhkigasken tsiehkine. Dotkemepruvgramme jih fiere guhte dotkije byöroe fassedidh soptsestalledh plaeriej, radijoven, tv:en, jih gaskeviermen tjirrh, jih aaj tjåhkojne jih konferansine soptsestidh. Pruvgramme galka sjiere soejkesjem eevtiedidh mah guktie dotkemeaamhtesh soptsestalledh, ovnessie åålmegide sjiehtesjidh, jih byjjes tjijredæjjide aaj dovne nörjen jih saemien bealesne. Gosse pruvgramme beetnehvierhtieh bæjkohte soptsestallemen gaavhtan, dellie lea åajvoeh jis ohtsije vuesehte orre åssjalommesh jih originalitete sov soptsestallemehaemesne.

Jis galka saemieh dotkemasse skreejrehtidh jijnjebe goh daan raajan, dellie lea viškeles gåaskoehtidh maanaj jih noeri iedtjh dotkemen muhteste. Dannasinie pruvgramme galka laavenjostedh Dotkeraerien ovnessie råajvarimmi gujmie mah leah tseegkesovveme maanaj jih noeri gaavhtan, jih dellie joekoen saemien maanaj jih noeri daerpiesvoetide seatadidh.

Aktem sjiere råajvarimmiem åålmegesoptsestallemen bealesne hov lea saemien dotkemeaamhtesh Dotkemebiejjine soptsestalledh. Gosse Dotkemebiejjine jih Dotkeraerien råajvarimmine maanaj jih noeri gaavhtan mealtan, dellie dihte lea bieliem mij nænnoste saemien dotkemen integreremem Dotkeraerien åelesne jih pruvgrammine abpegiehtjemen.

Daajroetjaalegh åålmehtidh lea åejvievuekiem gosse dotkemebyjresken sisnie gaskestalledh. Hov lea ulmiem daan pruvgrammesne ahte dotkemem saemien tsiehkij bijre galka jijnjebe vääjnedh daajroetjaalegi åålmehtimmesne, jih ahte saemien dotkeme åålmehdahta dovne saemiengielesne, daaroengielesne jih engelesgielesne. Reerenasse stoerre lyövlehkem beaja disse ahte saemiengiele galka eevtiedovvedh daajroegieline, jih pruvgramme galka krööhkesidh jih däärjodh dovne gærjaåålmehtimmieh jih daajroetjaalegh saemiengielesne. Måedtien leejne aaj galka duvtedh daajroetjaalegh jarkoestidh daaroen-, saemien- jih engelesgieli gaskem, voestegesiereste gosse lea barkoe mij lea pruvgrammesne dorjesovveme. Maaje galka giehtjedidh guktie guhkies däärjoeöörnegem sjædta saemien daajroen æjkietjaalegide gusnie lea referee-öörnegh.

Aaj maahta lea æjkieguevteles laavenjostedh Dotkeraerien åålmehtimmiemoenehtsen ektine humanistihke jih siebredahkedaaajroen dotkemen gaavhtan. Nimhtie aaj saemien barkoe vierhtiedåvva aktine ektiemieresne gusnie kvalitetem giehtjede jeatjah daaroen dotkemen muhteste, jih seammasienten pruvgramme maahta tsevtiedidh guktie saemien dotkeme darhkan åålmehtåvva.

8 Illemenulmie

8.1 Dotkemeskjeejrehtimmie, jolle daajroekvalitete jih internasjovnalisere

Provgramme galka skreejrehtimmiem vuartasjidh. Lea vaajteles jijnjebh post doc.-stipendh vedtedh daan provgrammebodtesne, aajvoeh jis aareh, juktie ij ov man guhkiem eannan lea daerpies orre aejviebarkijh seehtedh.

Provgramme aaj vuartesje jijnjebh daakteregradestipendh joekedidh goh minngemes provgrammebodtesne. Lea vaajteles jijnjebh saemien daakterh aadtjodh, jih aaj lea ulmiem provgrammesne ahte jijnjebe dotkeme lea saemiengielesne. Juktie viehkiehtstedh saemien dotkemegielem eevtiedidh dellie maahta bieliejaepien stipendevierhtieh lissine aadtjodh jis stipendiate jijtse tjaalegem saemiengielesne tjaala. Hov lea vihkeles kompetanssem bijjiedidh saemienrelevante dotkemisnie mij lea saemiengieleldh dotkemebyjreski alkolen. Dannasinie provgramme aaj saejhta jeatjah institusjovnine jih byjreskine skreejrehtidh.

Seamma guktie minngemes saemien dotkemeprovgrammesne daate provgramme aaj saejhta masterebarkoeh daarjodh mah saemienrelevante aamhtesh giehtjedieh.

Provgramme galka dovne stuerebe rijhkigasken dotkemeprovsjekth daarjodh gusnie lea jijnjebh dotkemeinstitutjovnh mealtan. Dellie joekoen vuartesje gaskestallemebieliem daejnie provsjektine, dovne nasjovnale mieresne jih rijhkigaskesne.

Provgrammen dotkijh jih stipendiath gelkieh daennie provgrammebodtesne tjelke govlehtehtedh rijhkigasken ektiemieresne jih konferansine haalestidh, gærjah aalmehtidh voernges rijhkigaskem beertemisnie, jih tjaalegh aalmehtidh gærjine jih aejkietjaalegine gusnie lea referee-öörnegem. Provgrammestävroe galka daam joekoen vuartasjidh, jih maahta reektemeraajvarimmieh biejedh jis rijhkigaskemsh barkoe faatese jih ij dotkemeprovsjekti mieride illieh.

8.2 Jollebe maahtoem saemien tsiehkij bijre – gaskestallemeraajvarimmieh

Provgramme galka joekoen vuartasjidh aalmehtimmie jih gaskestalleme, nov aaj saemiengielesne. Gaalka aalmehtidh daakterebarkoeh dan gellieh goh barre gaerede, jih aaj daarjomem lissiedidh jeatjah aalmehtimmide jijnjebe goh minngemes provgrammesne. Stuerbe provsjektine galka gærjah aalmehtidh.

Provgramme galka saemien daajroeaekietjaalegh daarjodh jih beetnehvierhtieh vedtedh jarkoestæmman saemiengielese jih engelesgielese dejtie gærjide jih tjaalegide mah leah provgrammen aelesne.

Galka fassedidh nasjovnale jih joekoen rijhkigasken dotkemekonferansah jih –seminarh daarjodh. Aaj galka vuartasjidh aalmegeeriekte me gaskestalleme, joekoen maanaj jih noeri avtete.

Provgrammen viermiesæjroeh gelkieh daamtaj orredistedh, jih aaj bievnesh jeatjah daarjoenupeij bijre goh dam mij lea Dotkemeraerien provgrammine jih avtemierine.

8.3 Raajoessijjeh jñh ektiedimmie Dotkembraerien jeatjah provgrammigumie

Provgramme vijries aamhtesi jñh tjoelmi muhteste dijpie. Nov lea aaj nimhtie ahte dotkemeaamhtesh mah leah viedteldihkie batsoe-, veaolde-, eatneme- jñh byjresketoelmide, jñh aaj saemienrelevante staarnedotkeme, lij maahteme jeatjah dotkembraerienprovgrammi elesne¹ daennie provgrammebodtesne. Aaj lea barkeminie Dotkembraerien noerhtedajvistrategijen muhteste.

Provgramme galka ektiedimmie nannoestidh ihke saemien dotkeme lea vijries jñh faagirasti rastah, jñh edtja

- eadtjohkelaakan eevtjedh jeatjah provgrammide mah doehtedieh vuj ledtje maahteme gehtjedidh bielieh saemien kultuvren jñh siebredahkejielemen muhteste
- ektiedimmie evtiedidh dagkeri provgrammi vteste, jñh konferansah, gaskestallemeraajvarimmieh juhtiehtidh, jñh dovne beetnehvierhtieh vedtedh disse.

9 Tijjesoejkesje, beetnehvierhtieh jñh illeme

Provgrammen soejkesjamme mierieh lea 94 mill. kravnah, Jñh beetnehvierhtieh dtje Barkoe jñh eliedimmiedepartementeste (AID) jñh Maahtoedepartementeste (KD). KD-vierhtide, mij lea stoeres biehkiem provgrammen budsjedtesne, leah vierhtieh mah leah valtasovveme Dotkembraerien vierhtijste mij lea aarjoehtamme humanistihke jñh siebredahkedaajroen dotkemen gaavhtan.

Soejkesjamme konomihke ramma aaj galka Dotkembraerien uvtebe nannoestamme diedtide jerhkedh, provgramme/aarjoehtimmieh saemien dotkemen gaavhtan. Nimhtie hov programmestavroen reelle beetnehmierie lea medtie 86 mill. kravnoeh lukhiejaepiebodten 2007-2017.

Saemien dotkemebyjreskide annje leah tseegkemisnie jñh eevtiedimmesne. Dannasinie lea daerpies guhkiesmieresne jearsoesvoetem tjirkedh beetnehvierhtiej muhteste. Uvtebe provgramme lea vijhte jaepieh vaaseme, jñh praktikke bealesne daate lij psen enehks bodtem dotkemebyjreskide. Dannasinie hov daelie aatskede lukhiejaepien bodtem. Provgramme nov badth galka lkoebealesne vierhtiedovvedh vijhte jaepien mnngan, ihke aelhkebe dellie vueptiestidh mejtie daerpies otnjegem staeriedidh, guktie provgramme buerebe maahta provgrammesoejkesjen jñh dorjemesoejkesjen ulmide jaksedh, vuj aaj orre daerpiesvoeth daastoehdidh dotkemen muhteste. Nov badth galka vierhtiedidh mejtie healsoe- jñh eatnemedaaajroen dotkemeaamhtesh (batsoe-, veaolde jñh byjresketjoelmh) gelkieh provgrammen alan, vuj mejtie dagkerh dotkemesuerkieh joe buerie tsiehkesne Dotkembraerien jeatjah provgrammine.

Vijries skreejrehtidh saemien dotkemen alan lea vihkeles ulmiem. Juktie provgramme sjdta guektiengierth guhkebe goh minngemes provgramme dellie lea iemie aaj mahte guektiengierth jjnjebe dakteregradestipendh joekedidh goh minngemes provgrammesne. Stoerre biehkiem daennie jeanimmesne galka sjdtedh darjomen tjrrh dejtie dotkemeprovsjektide mah fassedieh skreejrehtimmie evtiedidh. Guhkies mieresne hov lea ulmiem ahte Dotkembraerien skreejrehtimmie saemien dotkemasse galka dotkemeprovsjekti tjrrh deahpadidh, ij vielie aktogs

---

¹ 2007:esne lea *Rijhkigaskemsh polarejaepie*, *Byjreske 2015*, *NORKLIMA*, *AREALE-provgramme*, *Provgramme staarne- jñh hoksehtimmiedienesji gaavhtan*, *Provgramme psykihke starnevoeten gaavhtan*, *Byjreske*, *genah jñh staarnevoeten jñh Almetjihealsoenprovgramme*.

dåakteregradestipenh. Aaj byöroe jijnjebh post doc.-stipendh joekedidh, jñh byöroe naan öörnegen tseegkedh masteregradestudentide aaj guktie skreejrehtimmiem dåakteregradedaltesasse tjirkede.

Internasjovnalisieremem dotkemen muhteste maahta jijnjebine vuekine deahpadidh. Saemien dotkemisnie joe lea ovmesse rihkgigasken konferansah öörneme, jñh jijnjh guessiedotkijh ålkoerijhkijste bööreme, jñh provgramme vaajtele dagkerh råajvarimmieh vijriebasse buektedh. Daan raajan ij leah ov man jijnje stoerre rihkgigaskemsh dotkemeprovsjekth tjirrehtamme. Hov lea vihkeles ahte provgrammen ökonomije baaja dagkerh provsjekth dåarjodh.

Hov lea vihkeles dotkemem gaskestalledh, jñh provgramme sæjhta evtiedidh måedtienlaaketje gaskestallemaemeh, dovne åålmegasse jñh dotkemebyjreski gaskem, nasjovnale bealesne jñh rihkgigaskesne. Dellie maaje daerpies jarkoestidh jñh dotkemeaamhtesh sjehtedidh dovne engelesgielese jñh saemiengielese, joekoen badth dovres dam minngemesem. Multimedijale/gelliengierts medijaj gaskestallemaemeh aaj maahta jijnjh beetnehvierhtieh njammedidh jis sjædta aktuelle dagkerem gaskestallemaem dåarjodh.

10 Öörnemehaemie

10.1 Provgrammeståvroen öörneme

voestegesamanuense Bjørn Bjerkli, Romssan universitete, åvtohke
professovre Bjørg Evjen, Romssan universitete
lektovre Anni-Siiri Länsman, Ouloen universitete
professovre Nils Oskal, Saemien jolleskovle
råajvarimmieåvtohke Kjersti Schanche, Várjjat Saemien vårhko
professovre Per Selle, Bergenen universitete
Professovre Lars Gunnar Larssone, Uppsalan universitete, lea 01.12.18:en raajeste professovre
Mikael Svonnien sijjesne
senioreraeriestæjja Torvald Falch, Saemiedigkien giehtjije
goevtesedirektööre Máret Guhttor, Barkoe- jñh åliedimmiedepartementen giehtjije

10.2 Provgrammeståvroen mandate

Moenedimmie jñh dijpeboedte

Provgrammeståvroen lea moenedovveme Daajroedivisjovneste 01.05.07.-en raejeste.
Provgrammeboedte galka luhkie jaepieh vaesedh, 01.05.07.-en raejeste 30.04.17.-en raajan, jñh dan lissine åådtje govhte vielie askh provgrammeboedten mænngan dijpedh, guktie maahta daerpies vierhtiedimmiem jñh gaskestallemaem vuartasjidh.

Vijhte jaepien mænngan galka ålkoebaleste vierhtiedovvedh. Dannasinie provgrammeståvroen lea voesteges iereste vijhte jaepie boedten moenedovveme (01.05.07-30.04.12) jñh gåerede dan mænngan boedtem járhhkedh 30.10.17.-en raajan.

Barkoe

Saemien dotkemen provgramme II

Provgrammeståvroen galka saemien dotkemen provgramme juhtiehtidh. Daennie tsiehkesne Provgrammeståvroen vaestede Daajroedivisjovnen nuelesne. Provgrammeståvroen barka Dotkeraerien åvteste, jñh lea dej diedte giehtjedidh ahte provgrammen ulmide provgrammesoejkesjen mietie tjirrehtovviej jñh jeksieh radtjoeslaakan jñh divisjovneståvroen nænnoestamme mieriej sisnie. Divisjovneståvroen maahta boedten doekoe orre stuvremevuekieh provgrammeståvrose biejedh.

Proqrammeståvroe galka joekoen:

- dotkemen daerpiesvoeth vueptiestidh, eadtjoestidh provsjekth jñh jeatjah maahtoetseegkeme råajvarimmieh, jñh gñehtjedidh sjiehteles dotkemebyjreskh jñh provsjekteuvtielassh provgrammen ulmiej mietie,
- vuartasjidh ahte provgrammen ovmessie dotkemeaamhtesidie leah eensie seahkaramme provgrammen mieriej sisnie, jñh gñehtjedidh guktie abpegiehtjemen perspektijvh leah evtiedamme fierhne aamhtesisnie,
- juhtiehtovveme provsjekth jñh råajvarimmieh vuartasjidh – jñh aaj provsjekth saemien dotkemen muhteste mah leah Daajroedivisjovneste juhtiehtovveme åvtelen provgramme tsihkijehtin – dovne kvaliteten, relevansen jñh tjirrehtimmien muhteste,
- tjirkedh ahte provgrammen vierhtieh leah radtjoeslaakan joekedamme nænnoestamme ulmiej mietie,
- eadtjoestidh viermieh tseegkedh dotkiji gaskemsh, nasjovnale tsiehkesne jñh rijhki gaskem,
- evtiedidh rastirastah- jñh gellienfaagen dotkeme jijnjebh dotkemebyjreski ektiebarkoen tjirrh, jñh nuepieh biejedh guktie dotkijh Nöörjesne åadtjoeh rijhki gasken dotkeme åtnose vaeltedh jñh buektiehtidh rijhki gaskesne åålmehtidh,
- eadtjoestidh saemien dotkemem vueptiestovvedh, jñh aaj eadtjoestidh byjjes dierhkestimmien saemien dotkemeaamhtesi bijre, jñh bievnedidh medijide jñh åålmegide provgrammen darjomesi bijre,
- gaskestallestrategijem eevtiedidh jñh tjirrehtidh, guktie maahta joekehth almetjedåehkide saerniestidh maahtoem mij dotkemebarkoste gaavneme, dovne medijide jñh åålmegasse nasjovnale tsiehkesne jñh rijhki gaskesne.

Dotkeraerien strategihke seahkarimmieh

Proqrammeståvroe aaj galka Dotkeraerien bijjebe strategihke seahkarimmide gñetedidh dotkemesuerkien muhteste. Dellie maahta sjidtedh tjoevere govlehtimmieorganine åroddh gosse Dotkeraerie edtja jiehtegem vedtedh aamhtesine mij lea saemien dotkemasse relevante, maahta tjoevere dotkemestrategihke tjaalegh tjåålhkesehtedh jñh sjiere soejkesjh evtiedidh Dotkeraerien barkoen åvteste saemien dotkemen muhteste.

Elliesfaamoeh

Proqrammeståvroe budsjedtesoejkesjem sjiehtesje provgrammeboedtese, jñh aaj jaepetje budsjedtetjaalegh jñh bievnesh råajvarimmien bijre mah edtja Dotkeraaran vuesiehtidh. Proqrammeståvroe vierhtieh joekede dej elliesfaamoj mieriej sisnie mij lea vadtasovveme Nöörjen dotkeraereste jñh jeatjah njoelkedassi mietie provqrammeståvroj muhteste.

Proqrammeståvroeh barkoe jñh provgrammen darjomesj edtjiej ålkoebaleste vierhtiedovvvedh vijhte jaepiej mænngan. Vierhtiedimmie maahta buektedh ahte abpe vuj muvthh provqrammeståvrosne målsode, jñh aaj maahta provgrammen sisvegem jeatjahtedh.

10.3 Proqrammereereme

Dotkeraerien lea dñedte sekretariatedarjomide reeredh provgrammen åvteste, dej njoelkedassi mietie mij lea Nöörjen dotkeraerien dotkemeprogrammi muhteste. Proqrammeståvroe maahta faagegyhtjelassh Dotkeraerien faagekomiteide jñh jeatjah provqrammeståvrojde biejedh jis åtna lea daerpies naan jiehtegem åadtjodh.

Daate tjaalege maahtah gaskeviermesne
dænkodh:
www.forskningsradet.no/publikasjoner

Nöörjen dotkemaerie
Stensberggata 26
Pb. 2700 St. Hanshaugen
NO-0131 OSLO

Telefovne: 22 03 70 00
Telefakse: 22 03 70 01
post@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no
www.forskningsradet.no/samisk

Grafihke deajvoehtimmie ålkoebielie:
Design et cetera AS
Guvvie/tjaalehtimmie ålkoebealesne:
Shutterstock

Oslo 2008

ISBN 978-82-12-02593-6 (pdf)